

Försvarshögskolan

”Östersjön ingalunda ett fredens hav”

Ubåtsincidenter och den militära debatten 1980–1983

Mattias Styrhagen

Högre Officersprogrammet 24–26

Masteruppsats i militärhistoria

Handledare: Maria Gussarsson

Abstract:

*This study examines how naval actors portrayed the perceived threat situation in the Baltic Sea during one of the most dramatic periods of the Cold War. Through a systematic analysis of articles and speeches published in *Tidskrift i Sjöväsendet (TiS)* and *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift (KKrVA)* between 1980 and 1983, the study maps how predominantly naval officers described threats to Sweden, what countermeasures they proposed, and how they framed the Navy's strategic role. The source material, comprising 47 texts by 20 identified actors, is treated as historical remnants rather than narrative sources, meaning that the analysis focuses on what the actors wrote and argued rather than on the factual accuracy of their claims.*

The theoretical framework draws on the Copenhagen School's securitization theory, complemented by Anders Berge's analysis of the tension between professional expertise and political rationality in Swedish defence debate. Three operationalizing research questions guide the investigation, which threats were articulated, what countermeasures were proposed, and how the Navy's strategic role was described. The analysis employs a hermeneutic approach with thematic coding structured around variables derived from the research questions and the theoretical framework.

The findings reveal that the naval actors conducted consistent securitizing moves throughout the period, combining geographical analysis, historical parallels, and international law arguments to frame the threat as existential. The submarine grounding incident at Karlskrona in 1981 (U-137) and the Hårsfjärden incident in 1982 were interpreted by the actors as dramatic confirmation of their warnings. Concrete proposals included 100–250 million SEK annually for additional anti-submarine warfare helicopters and missile boats equipped with sonar. Yet the actors described that their argumentation, in their assessment, failed to achieve corresponding resource allocation. The Navy's budget share remained at previous levels despite what the actors portrayed as a fundamentally changed security environment. The actors' consistent linking of resource demands to the credibility of neutrality policy, rather than to narrowly military-technical needs, reflects the pattern Berge identified for the interwar period, professional assessments were shaped not only by expert knowledge but also by an understanding of what was politically feasible to argue for. The study proposes the concept of "half-successful securitization" to describe the intermediate outcome as perceived by the actors themselves. The threat description was accepted rhetorically, but the requested extraordinary measures were not, according to their account, implemented. This concept, whose validity requires testing with complementary material from the political decision-making side, addresses a gap in securitization theory, which has primarily studied successful cases while the mechanisms of failure remain underexplored. The study contributes to the understanding of how professional military actors formulated and argued for threat perceptions in real time, before the outcome was known, thereby complementing existing research that has predominantly reconstructed events in retrospect.

Keywords: securitization theory, Cold War, Swedish Navy, Baltic Sea, submarine incidents, military debate, threat perception, Copenhagen School, professional expertise, political rationality.

1. Innehållsförteckning	
1 Inledning	3
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte	6
1.3 Forskningsläge	8
2 Teori, metod och material	11
2.1 Teoretiskt ramverk	11
2.2 Metod, Källmaterial & Källkritisk diskussion	14
2.3 Aktörsanalys	18
3 Undersökning	21
3.1 Debatten 1980	21
3.2 Debatten 1981	25
3.3 Debatten 1982	32
3.4 Debatten 1983	36
4 Avslutning.....	42
4.1 Besvarande av frågeställningar	42
4.2 Avslutande analys	45
5 Epilog.....	48
5.1 Samtidsrelevans	48
5.2 Vidare forskning	49
6 Käll- och litteraturförteckning.....	51

1 Inledning

Den 27 oktober 1981 mottog vakthavande befäl på Örlogsbas syd i Karlskrona ett märkligt telefonsamtal. En lokal fiskare hade upptäckt något som inte borde finnas där, en främmande ubåt, fast på grund mitt i ett av Sveriges militära skyddsområden. Inom timmar riktades världens ögon mot Gåsefjärden. Bilder av den grundstöta sovjetiska ubåten 137 av whiskeyklass, sedermera döpt till U-137 spreds över världen och den svenska neutraliteten ställdes på sin spets.

Överbefälhavaren (ÖB) Lennart Ljung beskriver informationen om händelsen på följande vis i sina tjänstedagböcker:

Omkring kl 1130 kom ett iltelegram från Örlogsbas syd med innehåll att en rysk Whiskey-ubåt stod på grund i Karlskrona skärgård. Naturligtvis ett ganska sensationellt meddelande.¹

Året därpå, hösten 1982, inträffade en ny dramatisk händelse. I Hårsfjärden, belägen i Stockholms skärgård i närheten av Muskö örlogsbas, genomfördes en omfattande ubåtsjaktoperation efter indikationer på främmande undervattensverksamhet. Incidenten pågick i flera veckor och fångade stor medial uppmärksamhet, både nationellt och internationellt.² Men för dem som följt debatterna i *Tidskrift i Sjöväsendet (TiS)* och *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrifter (KKrVA)* framstod händelserna inte som överraskande. De marina debattörerna hade kontinuerligt varnat för vad de uppfattade som ökad sovjetisk aktivitet och hävdade att det strategiska läget genomgick en fundamental förändring i Östersjön. Det strategiska läget upplevdes och beskrevs som försämrat. I aktörernas framställning hade Sverige hamnat i stormakternas kraftfält och spelplanen förändrades.

¹ Lennart Ljung, *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänsteböcker 1978–1983*, utg. Evabritta Wallberg, Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 31 (Stockholm, 2010), s. 179.

² SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, (Ekéuskommissionen), s. 94–105.

1.1 Bakgrund

Det kalla kriget (1945–1991) präglades av en konfrontation mellan två maktblock som aldrig övergick i direkt väpnad konflikt mellan supermakterna. För Sverige som förde en neutralitetspolitik, innebar detta en balansgång mellan öst och väst. Den svenska marinen hade en central roll i denna politik eftersom sjöterritoriet utgjorde gränsen mot potentiella angripare. Under 1970-talet genomgick den svenska marinen omfattande neddragningar. Försvarsbeslut 1972 (FB 72) innebar att ubåtsjaktförmågan degraderades när jagare och fregatter fasades ut.³ Denna utveckling skedde samtidigt som Sovjetunionens Östersjöflotta byggdes ut och övningarna i svenskt närområde blev mer komplexa. När spänningen mellan supermakterna åter ökade kring 1980 stod den svenska marinen med avsevärt färre resurser än ett årtionde tidigare.⁴

Perioden 1980–1983 utgör en brytpunkt i det kalla krigets historia. Den avspänning som präglat 1970-talet hade ersatts av förnyad spänning efter Sovjetunionens invasion av Afghanistan 1979. Perioden har av Eriksson, Ericson Wolke och Åselius beskrivits som: ”Det nya kalla kriget”.⁵

År 1979 var avspänningen definitivt slut när Sovjetunionen i december valde att gå in i Afghanistan. När spetsnaz landade på Kabuls flygplats i ett kuppattat överfall signalerade det att kalla kriget gick in i en ny fas.⁶

Solidaritetsupproren i Polen 1980 och ett befarat ingripande från Sovjetunionen bidrog till den försämrade säkerhetspolitiska situationen i Östersjöregionen, som i sin tur föranledde en tillfällig beredskapsökning inom den svenska Försvarsmakten.⁷

³ Prop. 1972:75, *Kungl. Maj:ts proposition angående försvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1972).

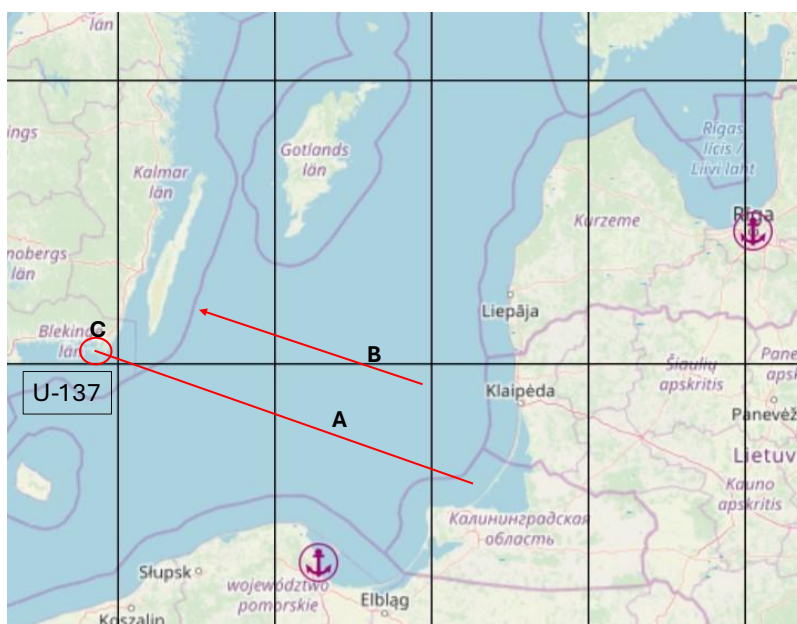
⁴ Thomas Roth, *Den svenska Krigsmakten under kalla kriget: Krigsplanläggning, förband och beredskap*, FOKK publikation nr 48 (Stockholm: Försvarshögskolan, 2013).

⁵ Fredrik Eriksson, Lars Ericson Wolke & Gunnar Åselius, *Från Savolaxbrigaden till Särskilda skyddsgruppen: svenska specialoperationer och specialförband från medeltid till 1995* (Stockholm: Nordic Academic Press, 2019), s. 243–292.

⁶ *Ibid.*, s. 243.

⁷ Ljung, *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänsteböcker*, s. 74.

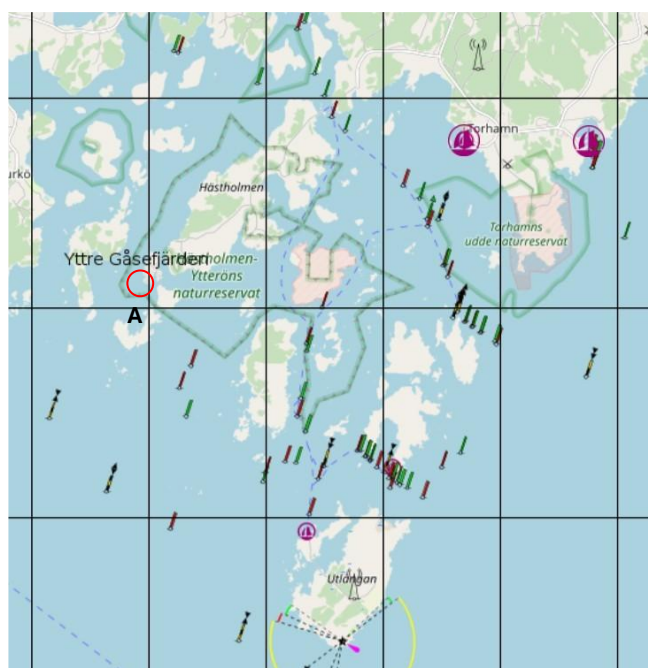
U-137–incidenten 1981 och Hårsfjärdsincidenten hösten 1982 kom att utgöra centrala referenspunkter i den marina debatten under perioden. Hur aktörerna tolkade och använde dessa händelser i sin argumentation undersöks i kapitel 3.

A: Avstånd från Ölands södra udde till Baltiysk Kaliningrad
Ca 150-200 Nautiska mil. En förflyttning som i 10 knops fart tar 15-20h.

B: Linje för territorialhav 12 NM

C: Plats för grundstöta U-137

A: Platsen för den grundstöta ubåten U-137 inne på svenskt inre vatten.

Figur 1. (Övre) Södra Östersjön med U-137:s grundstötningsplats markerad samt avstånd till Baltiysk, Kaliningrad. Figur 2 (Nedre) Detalj karta över Gåsefjärden med U-137:s position i det militära skyddsområdet. Källa: [OpenSeaMap – The free nautical chart](#)

1.2 Syfte

Denna studie undersöker hur den militära debatten beskrev den uppfattade hotbilden i Östersjön under en av krigets mest dramatiska perioder. Genom att analysera debatten i *TiS* och *KKrVA* 1980–1983 kartläggs främst hur marinofficerare och ett fåtal civila experter hädanefter benämnda aktörer, beskrev hoten mot Sverige, vilka åtgärder de föreslog och hur de själva uppfattade de hinder som begränsade deras arguments genomslag. Studiens syfte är att analysera dessa framställningar med hjälp av säkerhetiseringsteori, samt att diskutera teorins tillämpbarhet på fall där hotacceptans enligt aktörernas egen beskrivning inte översattes i policyförändring.⁸

Ur ett vetenskapligt perspektiv är ämnet intressant av flera skäl. Studien ger inblick i hur säkerhetspolitisk analys formulerades inom den militära professionens tidskrifter under en kritisk period. Aktörerna var inte bara militära chefer och akademiker utan också deltagare i en offentlig debatt om landets försvar. Deras argumentation speglar både professionell bedömning och institutionella intressen. Studien har därmed en dubbel ambition. Empiriskt syftar den till att kartlägga och analysera aktörernas förmodade säkerhetiseringsförsök under en kritisk period i svensk försvarshistoria. Teoretiskt syftar den till att diskutera säkerhetiseringsteorins förklaringskraft för det aktuella fallet, där utfallet varken tydligt kan beskrivas som en framgångsrik eller misslyckad säkerhetisering. Genom denna dubbelambition bidrar studien inte bara till förståelsen av det specifika fallet utan potentiellt också till säkerhetiseringsteorins vidareutveckling.⁹

Den övergripande frågeställningen handlar om hur hotbilden i Östersjön beskrevs av de aktiva aktörerna och hur dessa hotframställningar kan analyseras med hjälp av säkerhetiseringsteori. Hur beskrevs hoten i debatten, vilka hot identifierades och hur kopplades de till marinens strategiska roll? Dessa frågor står i centrum för denna undersökning. Studiens övergripande frågeställning lyder: *Hur framställdes hotbilden i Östersjön av aktörer i TiS och KKrVA under perioden 1980–1983?* Följande operationaliserande frågeställningar används för att besvara den övergripande frågeställningen:

- Vilka hot fördes fram och mot vad?

⁸ Barry Buzan, Ole Wæver & Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (Boulder: Lynne Rienner, 1998), s. 25–26.

⁹ Buzan, Wæver & de Wilde, *Security*, s. 26–29.

- Vilka åtgärdsförslag förde aktörerna fram?
- Hur beskrev aktörerna Marinens strategiska roll?

Genom att ta del av debatten i *TiS* och *KKrVA* skapas en bild av det av aktörerna uppfattade säkerhetsläget och vilka åtgärder som de aktiva aktörerna ansåg vara nödvändiga. Aktörernas övergripande uppfattning om marinens strategiska roll framträder även den i materialet.

För att besvara studiens forskningsfråga är uppsatsen uppdelad i fem kapitel. Kapitel 1 introducerar studiens syfte, forskningsfrågor och avgränsningar samt ger en kort bakgrund till det nya kalla krigets säkerhetspolitiska kontext i Östersjöområdet. Här presenteras också forskningsläget och studiens positionering i relation till tidigare forskning om svensk försvars och marinhistoria.

Kapitel 2 utgör uppsatsens teoretiska och metodologiska ramverk. Det inleds med en genomgång av säkerhetiseringsteori och centrala begrepp som *säkerhetiserande aktör*, referensobjekt och *målgrupp*. Därefter redogörs för metodologiska överväganden, undersökningsvariabler och källkritisk diskussion. Kapitlet avslutas med en aktörsanalys som presenterar de 20 identifierade aktörerna, deras befattningar, institutionella tillhörighet och roll i debatten.

Kapitel 3 är uppsatsens undersökningsdel. Här genomförs en kronologiskt strukturerad analys av hur hotbilden i Östersjön framställdes i *TiS* och *KKrVA* under perioden 1980–1983, organiserat utifrån de fyra åren och hur hotbeskrivningar, resursargumentation och neutralitetskopplingar utvecklades före och efter ubåtsincidenterna.

Kapitel 4 besvarar först de operationaliserande frågeställningarna och den övergripande frågeställningen utifrån de empiriska fynden, varefter en avslutande analys diskuterar hur aktörernas argumentation kan förstås i ljuset av säkerhetiseringsteori. Här diskuteras de hinder som aktörerna själva pekade på samt vad begreppet halvlyckad säkerhetisering kan tillföra den teoretiska diskussionen.

Kapitel 5 utgör en epilog som diskuterar studiens samtidsrelevans och föreslår vägar för vidare forskning.

1.3 Forskningsläge

Den existerande forskningen har i huvudsak rekonstruerat händelserna i efterhand. Vad som saknas är en systematisk kronologisk analys av hur hoten beskrevs i realtid innan, under och efter att ubåtsincidenterna bekräftade varningarna. Till skillnad från forskning som utgår från vad vi idag vet om det kalla kriget och perioden för undersökningen, undersöker denna studie hur aktörerna själva uppfattade läget när utgången fortfarande var oviss. Studien bidrar till att fylla den kunskapsluckan genom att analysera debatten i *TiS* och *KKrVA* under den aktuella perioden.

FOKK-projektet¹⁰, som startade 2003, har systematiskt dokumenterat det svenska försvarets utveckling under perioden. Projektets styrka ligger i kombinationen av arkivstudier, vittnesseminarier och deltagande av både forskare och praktiker. FOKK forskarnas arbeten, liksom övriga källor i denna studie, består ofta av aktörer med potentiella institutionella och professionella intressen, vilket motiverar ett källkritiskt förhållningssätt som läsaren behöver ta med sig undersökningen igenom. Före detta Överbefälhavaren General Bengt Gustafsson, överbefälhavare 1986–1994, har i FOKK-serien publicerat flera intressanta studier. Hans skrift, *Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget* utgör en central referens för förståelsen av hotbilden från öster.¹¹ Gustafsson stödjer sig på öppna källor och intervjuer med tidigare sovjetiska officerare för att rekonstruera hur Sovjetunionen planerade för en eventuell konflikt i Norden. Som Försvarsmaktens chefsjurist Stefan Ryding–Berg framhöll år 2008 hade forskningen nått: "en omslagspunkt" där mer material kunde släppas.¹² Thomas Roths *Den svenska Krigsmakten under kalla kriget* behandlar försvarets organisation och beredskap i ett bredare perspektiv.¹³ Kalla kriget har i Norden studerats av bland andra det danska DIIS-projektet *Danmark under den kolde krig*,¹⁴ som baserat på arkivmaterial från forna Warszawapakten rekonstruerade östblockets krigsplanering. Projektet bekräftade att hotbilden mot Norden var konkret, men dess fokus på politisk/strategisk nivå behandlar inte den typ av professionell militär debatt

¹⁰ FOKK projektet är ett samarbete mellan tre institutioner, Försvarshögskolan, Kungliga Krigsvetenskapsakademien och Kungliga Örlogsmannasällskapet.

¹¹ Bengt Gustafsson, *Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget*, FOKK publikation nr 12 (Stockholm: Försvarshögskolan, 2007).

¹² Herman Fältström (red.), *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget*, FOKK publikation nr 15, (Stockholm: Försvarshögskolan, 2008), s. 40.

¹³ Roth, *Den svenska Krigsmakten under kalla kriget*, s. 48–56.

¹⁴ *Danmark under den kolde krig: Den sikkerhedspolitiske situation 1945–1991*, (Köpenhamn: Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS)), 2005, Bind 2, s. 577–641.

som denna studie undersöker. Men studien väckte kritik i Sverige. Den accepterade Ola Tunanders teser om västliga ubåtar som enligt denna teori hävdade att det var Nato-ubåtar som kränkte svenskt territorialhav. Syftet ska ha varit att driva Sverige närmare väst, även danska militärer ifrågasatte detta.¹⁵

De ovan nämnda verken behandlar kalla krigets förlopp och det svenska försvarets allmänna utveckling under perioden. Ubåtsincidenterna som sådana har därutöver behandlats i en rad statliga utredningar och forskningsarbeten.

Fredrik Bynanders avhandling *The Rise and Fall of the Submarine Threat, Threat Politics and Submarine Intrusions in Sweden 1980–2002*¹⁶ studerade ubåtshotets politiska dynamik och tillför en bakgrund till studien under just den period som denna studie undersöker. Bynander analyserade hur ubåtshotet konstruerades och förvaltades politiskt, men med fokus på den politiska hanteringen snarare än på den professionella militära debattens interna argumentation. Denna studie kompletterar Bynanders analys genom att fokusera på aktörernas egen argumentation i de professionella tidskrifterna. Ubåtsfrågan har behandlats i flera statliga utredningar, bland annat Ekéuskommissionen (SOU 2001:85) som granskade hanteringen av ubåtskränkningarna politiskt och militärt.¹⁷ Utredningen berör likt Bynander andra aspekter som den politiska hanteringen och kan bidra som en bakgrund för förståelsen av periodens debatt.¹⁸ Utredningarna har kritiserats från olika håll som när 1995 års kommission fann att det saknades grund för 1983 års slutsatser om nationalitet. Ekéusutredningen kritiserades för att ha använt Ola Tunander som vetenskaplig rådgivare trots att han, enligt Lars Wedin, "hade en egen agenda".¹⁹ Ola Tunander har i flera böcker framfört kontroversiella teser. I *Hårsfjärden*²⁰ och *Spelet under ytan*.²¹ Tunanders teser har mött skarp kritik. Professor Jerker Widén på institutionen för krigsvetenskap vid Försvvarshögskolan skrev i *KKrVA* att metodiken var bristfällig.

¹⁵ Bengt Gustafsson, *Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget*, s. 10.

¹⁶ Fredrik Bynander, *The Rise and Fall of the Submarine Threat: Threat Politics and Submarine Intrusions in Sweden 1980–2002*, diss. (Uppsala universitet, 2003).

¹⁷ SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, (Ekéuskommissionen).

¹⁸ De tre centrala statliga utredningarna är SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*; SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981–1994*; samt SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, (Ekéuskommissionen).

¹⁹ Lars Wedin, inlägg vid FOKK-symposium 30 januari 2008, i Fältström (red.), *Ubåtsoperationer och kränkningar*, s. 26.

²⁰ Ola Tunander, *Hårsfjärden: det hemliga ubåtskriget mot Sverige* (Stockholm: Norstedt, 2001).

²¹ Ola Tunander, *Spelet under ytan: teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige* (Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2007).

Widén pekade på hur osäkra hypoteser förvandlades till *bevis* i nästa led av argumentationen. Felprocenten multiplicerades i stället för att minska.²² Widéns kritik är relevant även för denna studie, om än på ett annat sätt. Den påminner om att det som aktörerna i *TiS* och *KKrVA* förde fram, bedömningar av hot, strategiska analyser, resurskrav, inte nödvändigtvis behövde vara korrekta i sak. Denna insikt är viktig för studiens källkritiska förhållningssätt, det är aktörernas argumentation som står i fokus, inte om deras påståenden var riktiga.

Dessa verk behandlar kriserna som sådana samt deras politiska hantering. I denna studie ligger dock fokus på den professionella militära debatten kring hotbilden, varför en central utgångspunkt i tidigare forskning även ligger i litteratur som behandlat just militär debatt och resurskonkurrens.

Magnus Haglunds studie, *Flottan och det kalla kriget* ger en översikt över den svenska marinens utveckling under hela perioden.²³

Forskningen om militär debatt, resurskonkurrens och hotuppfattningar utgör ett eget forskningsfält som är direkt relevant för denna studie. Anders Berges avhandling *Sakkunskap och politisk rationalitet, den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918–1939*, undersökte hur marinen argumenterade för nya pansarfartyg under mellankrigstiden. Berges studie visade hur professionell sakkunskap och politisk argumentation samverkade i en resursstrid där marinens företrädare använde hotbilder och strategiska argument för att motivera materielsatsningar. Parallellerna till 1980-talets debatt är påfallande, även om den undersökta perioden och de specifika sakfrågorna skiljer sig åt. Berge drar slutsatser i sin avhandling som är intressanta även för denna studie och beskriver komplexiteten mellan den militära professionens uppfattningar och den politiska makten:

Vi har upptäckt ett mönster av samverkan och konflikt mellan professionella och politiska värderingar. Men det var inte så mycket en fråga om att politikerna kränkte experternas autonomi och direkt gjorde politiska bedömningar av frågor som experterna ansåg vara av professionell natur.

²² Jerker Widén, recension av Ola Tunander, *Hårsfjärden*, i *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1:2002, s. 105.

²³ Magnus Haglund, *Flottan och det kalla kriget*, FOKK publikation nr 21 (Stockholm: Försvarshögskolan, 2008).

Problemet var i stället att fackmännen själva ansåg sig tvingade att låta politiska hänsyn inkräkta på de professionella värderingarna.²⁴

Berge formulerade också en central teoretisk insikt om den spänning som uppstår när militära experter samtidigt ska upprätthålla professionell integritet och förhålla sig till politiska realiteter. Han konstaterade att detta dilemma, i egentlig mening aldrig kan lösas, men det måste ständigt hanteras.²⁵ Denna spänning mellan sakkunskap och politisk rationalitet kommer att tjäna som en analytisk referenspunkt löpande i undersökningen. Berges slutsats att fackmännens professionella värderingar påverkades av politiska hänsyn är särskilt relevant för denna studie. Frågan är om ett liknande mönster kan identifieras bland 1980-talets marina aktörer. Lät de politiska realiteter påverka hur de formulerade sina hotbedömningar och resurskrav? Berges studie visar att spänningen mellan professionell sakkunskap och politisk rationalitet är ett återkommande drag i svensk försvarsdebatt, om liknande dynamiker framträder i det analyserade materialet kommer det att diskuteras vidare i den avslutande analysen kap 4.2.

2 Teori, metod och material

2.1 Teoretiskt ramverk

Studien utgår från Köpenhamnsskolans teoretiska ramverk. Köpenhamnsskolan är en teoribildning inom internationella relationer och säkerhetsstudier som utvecklades vid *Copenhagen Peace Research Institute (COPRI)* under 1990-talet. De mest framträdande forskarna är Barry Buzan, Ole Wæver och Jaap de Wilde. Ett centralt antagande är att säkerhetshot inte utgör objektiva fakta utan konstrueras genom diskursiva processer. Som Buzan et al. formulerar det så är analysens uppgift:

not to assess some objective threats that ‘really’ endanger some object to be defended or secured; rather, it is to understand the processes of constructing a shared understanding of what is to be considered and collectively responded to as a threat.²⁶

²⁴ Anders Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet: Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918–1939*, diss., Stockholm Studies in History 37 (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1987), s. 170.

²⁵ Ibid.

²⁶ Buzan, Wæver & de Wilde, *Security*, s. 26.

Studiens konstruktivistiska ansats utgår från att hoten inte var inbillade.

Sovjetunionens militära kapacitet var konkret. Däremot var tolkningen av vad denna kapacitet innebar, vilka scenarier som var sannolika, vilka sårbarheter som var avgörande, vilka resurser som krävdes, ett resultat av hur aktörer beskrev och argumenterade för sin verklighetsbild.

Undersökningsvariablerna härleds ur samspelet mellan studiens frågeställningar och det teoretiska ramverket. Den första operationaliserande frågan, vilka hot fördes fram och mot vad, identifierades och korresponderar säkerhetsiseringsteorins termer om securitizing move (säkerhetsiserande drag) och referent object (referensobjekt). Den andra frågan, vilka åtgärdsförslag som fördes fram korresponderar med teorins begrepp om extraordinära åtgärder och den gränsdragning teorin gör mellan allmänna hotbeskrivningar och säkerhetsiserande drag. Den tredje frågan, hur marinens strategiska roll beskrevs, fångas genom variablerna för aktörs och publikanalys. Det bör betonas att studiens källmaterial, aktörernas egna debattinlägg innebär att de teoretiska begreppen används på ett delvis annorlunda sätt än i Köpenhamnsskolan ursprungliga ramverk. Begrepp som ”lyckad säkerhetsisering” kan i denna studie enbart operationaliseras utifrån hur aktörerna själva beskrev utfallet av sina ansträngningar, inte utifrån en oberoende undersökning av de politiska besluten. Detta innebär en begränsning, men öppnar samtidigt för en analys av aktörernas egen tolkning av processen.²⁷

Tabell 1. Operationalisering av det teoretiska ramverket

Teoretiskt begrepp	Definition	Undersökningsvariabel	Indikatorer i källmaterialet
Securitizing move (Säkerhetsiserande drag)	Försök att framställa något som existentiellt hot som kräver extraordinära åtgärder	Hotidentifiering och referensobjekt	Formuleringar om akut/överhängande hot; krav på åtgärder utanför normal budgetprocess; dramatisk retorik
Referent object (Referensobjekt)	Det som påstås vara hotat och vars överlevnad motiverar åtgärder	Neutralitetskoppling	Neutralitetens trovärdighet; territoriell integritet; sjöfartens säkerhet; nationens överlevnad
Securitizing actor (Säkerhetsiserande aktör)	Den aktör som framför hotbeskrivningen	Aktörsanalys	Aktörernas position och institutionell tillhörighet, (marinchef, amiral); ordförande i KÖMS; ledamot av <i>KKrVA</i> .
Audience (Målgrupp)	Den målgrupp som aktörerna riktade sin argumentation mot	Målgruppsanalys	Aktörernas tilltal till politiker, hänvisningar till opinionen, koppling till försvarsbeslutet, aktörernas egen beskrivning av mottagandet.

²⁷ Buzan, Wæver & de Wilde, *Security*, s. 26.

Teoretiskt begrepp	Definition	Undersökningsvariabel	Indikatorer i källmaterialet
Successful securitization (Lyckad säkerhetisering)	Målgruppen accepterar både hotet och de extraordinära åtgärderna	Utfallsanalys	Aktörernas uppfattning om utfall och genomslag för sin argumentation.
Halvlyckad säkerhetisering (teoretiskt bidrag)	Aktörerna beskriver att hotbilden accepteras retoriskt men att detta enligt deras uppfattning inte omsätts i motsvarande resurstilldelning	Gapanalys: retorik vs. resurser	Aktörernas beskrivning av gap mellan retorisk acceptans och resurstilldelning

En central distinktion i teorin är skillnaden mellan Säkerhetiserande drag och lyckad säkerhetisering. Ett Säkerhetiserande drag är ett försök att framställa något som ett existentiellt hot, medan en lyckad säkerhetisering förutsätter att målgruppen accepterar beskrivningen och att åtgärder vidtas eller legitimeras.²⁸ Denna distinktion är analytiskt viktig eftersom den marina debatten 1980–1983 kännetecknades av säkerhetiserande drag som, enligt aktörernas egen beskrivning, inte fullt ut resulterade i lyckad säkerhetisering.

Valet av säkerhetiseringsteorin innebär ett visst perspektiv. Teorin betonar hur hot konstrueras diskursivt. Detta perspektiv kan leda till att de materiella aspekterna och den faktiska militära kapaciteten hamnar i skuggan. Genom att betona att hoten var verkliga även om beskrivningen av dem var konstruerad har detta försökt motverkas. Redovisningen av teorin, metoden och analysprocessen sker öppet med målet att skapa transparens. Läsaren kan då själv bedöma om antaganden har påverkat tolkningarna på ett problematiskt sätt.²⁹ Säkerhetiseringsteori har fått kritik som behöver tas upp inför denna studie. McDonald menar att teorin fokuserar för mycket på själva talet.³⁰ Thierry Balzacq har utvecklat kritiken vidare. Han menar att teorin bygger på en förenklad syn på språk. Enligt den ursprungliga teorin räcker det att säga rätt saker på rätt sätt. Då blir något ett säkerhetshot. Men Balzacq invänder, han menar att kontexten spelar stor roll. Vem som talar, var och när, allt detta påverkar om budskapet går fram.³¹ För denna studie är kritiken intressant att ta med sig då de

²⁸ Buzan, Wæver & de Wilde, *Security*, s. 25.

²⁹ Ibid.

³⁰ Matt McDonald, *Securitization and the Construction of Security*, *European Journal of International Relations*, vol. 14, nr 4, 2008, s. 580–582.

³¹ Thierry Balzacq, *The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context*, *European Journal of International Relations*, vol. 11, nr 2, 2005, s. 171–172.

marina aktörerna varnade för det förändrade säkerhetsläget under hela perioden 1980–1983. De höll tal, skrev artiklar och deltog i debatter.

Säkerhetiseringsteori kompletteras med ett perspektiv på den militära professionens roll. Militära aktörer befinner sig i en särskild position när de beskriver hot, de besitter specialistkunskap om kapaciteter och sårbarheter som andra aktörer saknar men de har samtidigt ett institutionellt intresse av att beskriva hoten som allvarliga eftersom detta motiverar resurser till den egna organisationen. Denna dubbelhet innebär inte att hotbeskrivningarna var oärliga eller manipulativa. Tvärtom kan professionell övertygelse och institutionellt intresse sammanfalla. De marina aktörerna kunde genuint anse att det förändrade säkerhetsläget var allvarligt och att detta motiverade ökade resurser till marinen. Poängen är att hotbeskrivningar aldrig sker i ett vakuum utan ofta i ett sammanhang där olika aktörer konkurrerar om begränsade resurser.

2.2 Metod, Källmaterial & Källkritisk diskussion

Studien handlar om den offentliga militära debatten som fördes i *TiS* och *KKrVA* mellan 1980 och 1983.³² Studiens primärmaterial utgörs av artiklar och anföranden publicerade i *TiS* och *KKrVA* under perioden 1980–1983.³³ Tidskrifterna var centrala forum för militär debatt och samlade bidrag från aktörer. Totalt har 47 texter analyserats. Av texterna kommer 32 från *TiS* och 15 från *KKrVA*. De 47 analyserade texterna har författats av aktörer med varierande bakgrund, men med en tydlig tyngdpunkt inom den marina professionen. Bland de mest frekventa författarna återfinns marinchef viceamiral Per Rudberg (med årliga anföranden 1980–1983), ordförande i Kungliga Örlogsmannasällskapet kommendör Bengt Rasin, konteramiral Jan Enqvist och *KKrVA*:s styresman Gunnar Thyresson (f.d. justitieombudsman). Därtill bidrog överste Holger Bjärnlid, kommendör Lennart Ahrén, kabinettssekreterare Leif Leifland och ett antal kapten och kommendörkapten med specifika sakartiklar. Majoriteten av författarna var marinofficerare med direkt anknytning till den organisation vars resurser debatterades. Ett fåtal aktörer, främst

³² Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Ann E. Towns &, Lena Wängnerud, *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 5:e uppl. (Stockholm: Wolters Kluwer, 2017), s. 211–215.

³³ *Tidskrift i Sjöväsendet* är marinens facktidskrift grundad 1835. *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift* är akademiens publikation för säkerhetspolitisk och militärvetenskaplig debatt.

Thyresson och Leifland hade annan bakgrund men verkade inom forum (*KKrVA*) som samlade militära och civila experter. Sammansättningen innebär att det teoretiska ramverkets resonemang om institutionella intressen och byråkratisk politik är mest träffande för den dominerande gruppen marinofficerare. För aktörer som Leifland, vars perspektiv formades av UD:s institutionella position snarare än marinens, fungerar ramverket delvis annorlunda. Studien behandlar samtliga aktörer som deltagare i samma debattkontext, men noterar att de icke-marina aktörerna utgör en minoritet i materialet. De teoretiska resonemangen om grupptänkande och institutionell tillhörighet gäller främst den marina majoritet som utgjorde debattens kärna. Valet av tidskrifter motiveras av att de representerade den institutionaliserade militära debatten. De var offentliga publikationer men riktade sig främst till en professionell läsekrets. Argumentationen kunde därför vara mer teknisk och detaljerad än i den allmänna pressen. Tidskrifterna ger också tillgång till en kontinuerlig debatt över tid. Genom att följa samma forum under fyra år kan förändringar i argumentation och tonläge spåras. Marinchefen Rudbergs årliga anföranden erbjuder exempelvis en serie jämförbara texter som visar hur budskapet utvecklades i takt med händelserna. I *KKrVA* studerades styresmannens anföranden och nya ledamöters inträdesanföranden. Dessutom ingår artiklar om specifika frågor som ubåtsjakt, sjöfartsskydd och territorialhavet.

Urvalet representerar den officiella debatten som fördes av aktörerna. Det fångar inte allt. Riksdagsdebatter, regeringsutredningar och den allmänna pressdebatten ligger utanför. Detta är en medveten avgränsning. Att studera just marinens aktörer är särskilt intressant av flera skäl. Marinen befann sig under den undersökta perioden i en unik position, det var marinens ansvarsområde som ubåtsincidenterna berörde och det var just därför marinens aktörer hade störst incitament och bäst förutsättningar att formulera hotbilden och argumentera för åtgärder. Deras argumentation speglar både professionell bedömning och institutionella intressen, vilket gör den till ett fruktbart analysunderlag. Syftet är att analysera de marina aktörernas argumentation i de forum där den formulerades mest systematiskt.³⁴

³⁴ Esaiasson et al., *Metodpraktikan*, kap. 9.

Tre urvalskriterier användes. För det första ska texten behandla studiens huvudteman, hotidentifiering, åtgärdsförslag och Marinens strategiska roll. För det andra skulle den vara publicerad under undersökningsperioden 1980–1983. För det tredje skulle aktören vara aktiv inom marinen eller försvarsdebatten. Visst material som tekniska artiklar utan koppling till hotbild eller resursdebatt föll bort. Detsamma gäller recensioner av utländsk litteratur, om de inte innehöll egna hotbedömningar. Korta notiser och redaktionella meddelanden ingår inte. Metoden har inneburit en systematisk granskning av hur centrala begrepp och argument formulerades, vilka hot som identifierades och hur dessa kopplades till Marinens strategiska roll och vilka åtgärder som föreslogs för att hantera förändrat säkerhetsläge. Analysen följer en hermeneutisk ansats. Det innebär upprepad läsning där förståelsen växer steg för steg. Tolkningen rör sig mellan del och helhet. En enskild formulering förstås mot bakgrund av hela texten. Samtidigt förstås helheten genom de enskilda delarna. Denna cirkelrörelse är central för metoden.³⁵

Texterna kodades tematiskt. Fyra huvudteman identifierades utifrån frågeställningarna, hotbeskrivningar, resurskritik, det strategiska läget och åtgärdsförslag. Varje text markerades för vilka teman den berörde. För varje tema noterades detaljer. Vilka hot identifierades? Vilka åtgärder föreslogs i relation till förändrat strategiskt läge? Därefter kopplades analysen till det teoretiska ramverket. Texterna granskades för säkerhetiserande drag. Det krävde att urskilja vilka uttalanden som framställde hotet som existentiellt. Inte varje varning är ett säkerhetiserande drag i teorins mening. Analysen är både deskriptiv och tolkande. Den deskriptiva dimensionen kartlägger vad som sades, vilka hot som nämndes, vilka brister som pekades ut, vilka resurser som efterfrågades. Den tolkande dimensionen sätter utsagorna i sitt sammanhang och analyserar hur argumentationen byggdes upp.

Analysen struktureras kring följande undersökningsvariabler som härleds ur frågeställningarna och det teoretiska ramverket:

- **Hotidentifiering:** Vilka hot fördes fram och mot vad?
- **Resursargumentation:** Vilka åtgärdsförslag förde aktörerna fram ?

³⁵ Göran Bergström & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 4:e uppl. (Lund: Studentlitteratur, 2018), s. 31–35.

- **Strategiska läget:** Hur beskrev aktörerna Marinens strategiska roll?

Enbart hotbeskrivningar utan åtgärdskrav kodades som allmänna hotanalyser, inte som säkerhetsiserande drag. Denna distinktion är viktig eftersom säkerhetsiseringsteori betonar att hotet måste framställas som så allvarligt att normala politiska processer inte räcker.³⁶ Bedömningen av Referensobjekt utgick från explicita formuleringar snarare än implicita antaganden. När Rudberg talade om att bristande förmåga underminerade neutralitetspolitikens trovärdighet kodades detta som Referensobjekt. Intern validitet rör frågan om undersökningen mäter det den avser mäta. Studien stärks av att analysramverket utgår från etablerade begrepp. Säkerhetsiseringsteori termer är tydligt definierade i litteraturen. Genom att använda dem skapas koppling mellan teori och empiri. En risk finns dock för övertolkning. Inte varje varning är en säkerhetsiserande drag. Det krävs att hotet framställs som existentiellt och att åtgärder efterfrågas. Analysen har strävat efter att skilja mellan allmänna hotbeskrivningar och mer dramatiska formuleringar som uppfyller teorins kriterier. Som Bergström och Boréus betonar innebär kvalitativ textanalys alltid tolkning. Fullständig objektivitet är varken möjlig eller eftersträvansvärd. Det viktiga är att redovisa principerna öppet och låta läsaren granska tolkningarna mot källmaterialet.³⁷ De analyserade texterna är partsinlagor i en debatt. Ett rimligt antagande är att aktörerna kan ha haft ett intresse av att framställa hoten som allvarliga och bristerna som akuta. Detta måste beaktas vid tolkningen, samtidigt representerar texterna den professionella bedömning som gjordes av kompetenta aktörer med insyn i läget. Aktörer som inte höll med om hotbilden eller argumentationen kan ha funnits men inte kommit till uttryck. Det redaktionella urvalet i tidskrifterna påverkade vilka perspektiv som publicerades. Urvalet och etablissemangets uppfattningar skulle med andra ord kunna vara ett resultat av *group think*.³⁸

Valet av att titta på *Tis* och *KKrVA* innebär att andra aktörer faller utanför denna studie så som den interna debatten inom marinstaben, hemligstämplade hotbedömningar och informella samtal med politiker tas inte upp i materialet. Det är möjligt att de marina aktörerna framförde andra argument i slutna rum än i offentliga

³⁶ Buzan, Wæver & de Wilde, *Security*, s. 25.

³⁷ Bergström & Boréus, *Textens mening och makt*, s. 40–42.

³⁸ Irving L. Janis, *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*, 2. uppl. (Boston: Houghton Mifflin, 1982), s. 244–246.

publikationer. Kanske mer alarmistiska, kanske mer nyanserade. Studien kan därför inte uttala sig om hela bredden av den marina argumentation, endast om den del som dokumenterades i dessa forum. ÖB Lennart Ljungs tjänstedagböcker (1978–1983), som utgör en publicerad källedition, har använts för kontextuell bakgrund men ingår inte i det primärmaterial som analyseras. Dagböckerna ger en inblick i försvarsmaktsledningens överväganden men representerar ett annat perspektiv än den offentliga debatt som studien undersöker. Marinen har tre operationstyper, Sjöfartsskyddsoperation, Sjöövervakningsoperation och kustförsvarsoperation.³⁹ Inom dessa operationstyper kan det finnas både ubåtsjakt och ytstrid i olika steg och skeenden. I de analyserade artiklarna och anförandena mellan 1980–1983 kan till exempel sjöfartsskydd beskrivas som en enskild operation jämte ubåtsjakt, detta beror förmodligen på att aktörerna troligtvis velat förenkla för läsarna. För denna undersökning har forskaren genomgående nyttjat de uttryck som användes 1980–1983 i den militära debatten med syftet att inte blanda ihop begreppen.

2.3 Aktörsanalys

Primära säkerhetiserande aktörer (*TiS* / *KKrVA* 1980–1983)

Nedanstående tabell redovisar samtliga 20 aktörer som identifierats som aktiva deltagare i den militära debatten genom artiklar och anföranden i *Tidskrift i Sjöväsendet* (*TiS*) samt *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift* (*KKrVA*) under perioden 1980–1983.

Nr	Aktör	Befattning / Position	Forum	Verksam år	Beskrivning och roll i debatten
1	Per Rudberg	Viceamiral, Chef för Marinen (Marinchef) 1978–1983	<i>TiS</i> (KÖMS)	1980–1983	Högste chef för svenska marinen. Årliga anföranden vid KÖMS-sammanträden i Stockholm. Central säkerhetiserande aktör som konsekvent kopplade ubåtshot till neutralitetspolitikens trovärdighet och kvantifierade resursbehov (100–250 Mkr/år).
2	Bengt Rasin	Kommendör, Ordförande i Kungliga Örlogsmannasällskapet (KÖMS)	<i>TiS</i> (KÖMS)	1981–1982	Senior marinofficer och KÖMS-ordförande. Myntade uttrycket "oförnuftets nedrustning" om marinens nedmontering sedan 1958. Påtalade den fasta budgetfördelningen 13–15 % och presenterade marinplan 90.
3	Jan Enqvist	Konteramiral, Chef för Kustflottan (fr.o.m.)	<i>KKrVA</i>	1983	Kustflottans chef med lång operativ erfarenhet av ubåtsjakt.

³⁹ Försvarsmakten, *Doktrin för gemensamma operationer*, 2020, Bilaga 1, s. 120.

Nr	Aktör	Befattning / Position	Forum	Verksam år	Beskrivning och roll i debatten
		Hårsfjärden 1982); 14 års ubåtsjakterfarenhet			Inträdesanförande i <i>KKrVA</i> 1983 med systematisk genomgång av ubåtsjaktens avveckling sedan FB 1958. Personligt vittnesmål från Hårsfjärden.
4	Gunnar Thyresson	f.d. Justitieombudsman (JO), Styresman för <i>KKrVA</i>	<i>KKrVA</i>	1981	Civil expert som styresman för <i>KKrVA</i> . Myntade uppsatsens titelcitrat "Östersjön ingalunda ett fredens hav" (12 nov 1981). Kopplade U-137-incidenten till det bredare säkerhetspolitiska läget och försvarsindustrins roll.
5	Holger Bjärnlid	Överste, ledamot <i>KKrVA</i>	<i>KKrVA</i>	1981	Arméofficer verksam i <i>KKrVA</i> . Inträdesanförande 1981 om det försämrade strategiska läget. Beskrev att försvaret nått en "omslagspunkt" där trovärdigheten allt mer ifrågasattes.
6	Bror Stefansson	Officer (grad ej angiven), ledamot <i>KKrVA</i>	<i>KKrVA</i>	1980	Debatterade försvarsmaktens roll vid låga konfliktnivåer. Kopplade neutralitetspolitik till kustförsvar och beredskap. Betonade att neutralitet förutsatte förmåga att avvisa intrång till sjöss.
7	Lennart Ahrén	Kommendör, ledamot <i>KKrVA</i>	<i>KKrVA</i>	1980, 1982	Senior marinofficer. Jämförde marinens budgetandel (14,5 %) med brittiska flottans (28 %). Argumenterade att neutralt Sverige behövde konvojskydd i egna farvatten.
8	Leif Leifland	Kabinettsekreterare vid Utrikesdepartementet (UD)	<i>KKrVA</i>	1982	Civilregeringsföreträdare. Anförande "U 137, U 238 och fredens hav" vid <i>KKrVA</i> . Analyserade den diplomatiska dimensionen av ubåtskränkningarna. UD-perspektiv skilt från marinens institutionella intresse.
9	Lars-G. Persson	Kapten, marinofficer	<i>TiS</i>	1980	Skrev i <i>TiS</i> om det sovjetiska marininfanteriet och amfibieövningar i Östersjön. Tolkade övningarna som tecken på ökad landstigningsförmåga – ett direkt hot mot Sveriges kust.
10	Gunnar Hallin	Kapten, marinofficer	<i>TiS</i>	1980	Skrev om helikopterorganisation och ubåtsjaktförmågans omvandling. Varnade att nya helikoptrar var operativa men för få i antal; ubåtsjaktförmågan stod inför kritisk försämring.
11	Rolf Öhman	Kommendörkapten, marinofficer	<i>TiS</i>	1980	Skrev om oljeberoendet och totalförsvaret. Påvisade att 70 % av energin importerades sjövägen men att Sverige saknade resurser för sjöfartsskydd – en unik sårbarhet bland västländer.
12	Pertti Kinnunen	Kapten, marinofficer	<i>TiS</i>	1980	Skrev om framtidens ubåtar. Argumenterade att nya ubåtar behövdes senast 1992 för att ersätta Sjöormen-klassen och att

Nr	Aktör	Befattning / Position	Forum	Verksam år	Beskrivning och roll i debatten
13	Bo Hugemark	Överstelöjtnant, ledamot KKrVA (senare FOKK-redaktör)	KKrVA	1982	planeringsarbetet måste börja 1982. Inträdessanförande om Nato:s sjökontroll. Beskrev strategiska ubåtarnas roll för terrorbalansen och operationer i GIUK-gapet/Barents hav. Visade Östersjöns roll i det större strategiska spelet.
14	Gunnar Jervas	Docent, säkerhetspolitisk analytiker	KKrVA	1982	Civil akademiker. Inträdessanförande om kampen om strategiska optioner. Analyserade doktriner från massiv vedergällning till flexibelt gensvar – bakgrund som förklarade konventionella styrkornas ökade betydelse.
15	Hans Wachtmeister	Officer/expert havsrätt	TiS	1982	Skrev i TiS om den nya havsrättens säkerhetspolitiska konsekvenser (UNCLOS). Analyserade Sveriges utökade territorialhav (4→12 nm) och dess krav på ökad marin övervakning.
16	Ivan Österblad	Överste, ledamot KKrVA	KKrVA	1983	Inträdessanförande om beredskap. Påtalade att besparingar under 1970-talet sänkt beredskapsnivån. Betonade handlingsberedskap (kunskap, förmåga, mentalitet) och helhetssyn på beredskapssystemet.
17	Lars Thomasson	Marinofficer	TiS	1983	Skrev "Svensk ubåtsjakt – har den någon framtid?" i TiS. Direkt fråga om marinens kärnförmåga efter ubåtskriserna.
18	Bengt Schuback	Marinofficer	TiS	1983	Skrev "Får vi larm i tid?" i TiS om underrättelsebehov och kvalitet. Diskuterade förvarningssystem och operativ underrättelsetjänst i marin kontext.
19	Urban Sobéus	Marinofficer	TiS	1983	Skrev om det nya beredskapssystemet (Beredskapssystem –85) i TiS. Operativ planering av marinens framtida beredskapsstruktur.
20	Bengt Lundvall	Kommendör, avgående ordförande KÖMS (1980)	TiS	1980	Anförande vid nedläggande av ordförandeämbetet i KÖMS november 1980. Företrädare till Rasin som KÖMS-ordförande.

3 Undersökning

3.1 Debatten 1980

Marinchef viceamiral Per Rudberg adresserade det förändrade säkerhetspolitiska läget i februari 1980 vid sitt tal under ett möte i Stockholm den 14 februari. Han såg två problem. Det första var förbiseende hur världen ändrats. Det andra var att det inte gick att ändra kurs fast behovet synliggjordes, Rudberg kallade detta för tröghet. Rudberg sa att Norden och Östersjön ändrats på 10–15 år och hävdade att Sverige låg där de stora makterna hade sina intressen.⁴⁰ Rudberg beskrev den marina rustningen kring norra Europa som något som hade förändrat Sveriges läge. I hans framställning var både Östersjön och Nordatlanten nu viktiga, gränserna var flytande och kunde ändras snabbt. Aktörerna i *TiS* placerade sin argumentation i en förändrad global kontext. Viceamiral Ruge hävdade att Sovjetunionens intervention i Afghanistan 1979 fungerade som startskottet för en ny fas av kalla kriget.⁴¹ Debatten refererade till *Jane's Fighting Ships* som stöd för påståendet att den sovjetiska flottan expanderade,⁴² ett argument som förstärkte bilden av ett växande hot även i Östersjön. I *TiS*-artiklarna beskrevs den militära styrketillväxten i norra Europa och Östersjön som ett centralt hot. Kapten Lars-G. Persson framställde i sin artikel det sovjetiska marina infanteriet som en alltmer kapabel styrka. Han beskrev amfibiska övningar i Östersjön och Arktis, och tolkade dessa som tecken på en ökad förmåga att genomföra landstigningar,⁴³ Persson kopplade detta direkt till svensk säkerhet. I *TiS* refererade aktörerna till siffror från *Jane's Fighting Ships* som enligt deras uppgifter angav att Sovjetunionen förfogade över 455 ubåtar mot Nato:s 256. Genom en jämförelse med andra världskriget där Nato nu enligt dessa siffror bara hade 1,8 fartyg per sovjetisk ubåt, jämfört med 10,4 per tysk ubåt under andra världskriget,⁴⁴ underströks allvaret retoriskt. Dessa siffror fungerade som ett centralt argument för ökade resurser till ubåtsjakt. Kapten Gunnar Hallin framhöll i *TiS* vad han beskrev som en omvandling av ubåtsjaktförmågan i och med att jagare och fregatter fasades ut till förmån för helikoptrar. Hallin framhöll att de nya helikoptrarna snart var operativa, men varnade

⁴⁰ Per Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 54–63.

⁴¹ Friedrich Ruge, *Viceamiral Friedrich Ruges memoarer, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1980, s. 192–193.

⁴² Ibid.

⁴³ Lars-G Persson, *Det sovjetiska marininfanteriet, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 64–71.

⁴⁴ Ruge, *Viceamiral Friedrich Ruges memoarer*, s. 192–193.

samtidigt för att antalet var otillräckligt. Hans bedömning var att ubåtsjaktförmågan stod inför en kritisk försämring.⁴⁵

Från det förändrade strategiska läget följde även konkreta konsekvenser för Sveriges sjöterritoriella ansvar och handelssjöfartens säkerhet.

Rudberg lyfte fram att det utökade territorialhavet som 1979⁴⁶ utvidgats från 4 till 12 nautiska mil, enligt hans bedömning innebar ett stort ansvar för övervakning och kontroll. Rudberg sa att dessa beslut krävde mer pengar. FN:s möten om havet hade drivit fram denna linje och Rudberg menade att med lite mer pengar skulle mycket ges tillbaka och gjorde en jämförelse med Danmark. I Danmark hade man till del löst resursproblemen genom att låta de ansvariga departementen köpa tjänster av danska marinen, när det kom till att hantera maritima samhällsuppgifter.⁴⁷ Bror Stefensson sa att marinens uppgift var att hävda rikets frihet. Enligt Stefensson skulle vattnen vaktas, intrång skulle stoppas, svenska fartyg och flygplan skulle skyddas. Stefensson framhöll att marinens förband redan i fred utförde viktiga uppgifter inom sjöräddning och bevakning.⁴⁸ Flera aktörer underströk Sveriges stora behov av transporter till sjöss, särskilt för energi. Rolf Öhman påtalade att Sverige var ett av de mest oljeberoende länderna. Enligt hans uppgifter kom cirka 70 procent av energin från olja via havet, och minskad lagerhållning hade ökat importbehovet. Öhman menade att ett gott transportskydd var en förutsättning för försvarets samlade styrka.⁴⁹ Ahrén hävdade att detta stod i kontrast till hur andra länder i väst såg på frågan. Han hävdade att det inom Atlantpakten fanns en övertygelse om att transporter till sjöss skulle få stor vikt, men att svenska utredningar knappt talade om import under kris eller krig.⁵⁰ Enligt Ahrén var inriktningen lagerhållning och ransonering, detta trots den höga

⁴⁵ Gunnar Hallin, *Gemensam helikopterorganisation–rationalisering med förhinder?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 87–98.

⁴⁶ Prop. 1978/79:27, *Om utvidgning av Sveriges sjöterritorium*. Utvidgningen trädde i kraft den 1 juli 1979.

⁴⁷ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–62.

⁴⁸ Bror Stefensson, *Försvarmakten vid låga konfliktnivåer–några reflektioner*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1980, s. 121.

⁴⁹ Rolf Öhman, *Om oljekriser och totalförsvaret*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 3 1980, s. 117, 126–127.

⁵⁰ Lennart Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1980, s. 92.

oljaberoendegraden via import. Ahrén påtalade att både 1958⁵¹ och 1977⁵² års försvarsbeslut hade slagit fast att inga militära medel för skydd av sjöfarten skulle tas fram. Enligt hans bedömning stack Sverige ut som nästan ensamt i väst med denna hållning.⁵³ Ahrén påtalade att detta var riskabelt och enligt hans resonemang krävdes förmåga att skydda konvojer i svenska vatten även för ett neutralt Sverige. Ahrén framhöll att förband för skydd av sjöfart inte längre fanns. Ubåtar och flyg längst ut, förmåga till ytattack och minor närmare kusten, artilleri vid kusten och arméförband innanför stranden. Det var ett tjockt skal som hårdnade närmre land och det var inget tunt skal som kunde brytas igenom.⁵⁴ Stefensson ägnade stor vikt åt beredskap och neutralitet. Han hävdade att neutralitet i sig var en passiv roll. Enligt hans resonemang var det viktiga att båda parter i ett krig trodde att de inte kunde vinna något genom våld mot Sverige. Det gick enligt Stefensson knappast att vara neutral om landet inte gick att försvara mot anfall av alla slag. Stefensson framhöll att det fanns ett starkt band mellan neutralitet och försvar mot anfall, och att Sverige själv måste bestämma vad neutralitet innebar. Stefensson hävdade att Sveriges beredskap var otillräcklig från start och att satsningen snarare var på förmåga efter inkallelse än stående förband. Han menade att Sverige därför måste höja beredskapen tidigt för att komma i nivå med en fiende och att Försvarsmakten måste kunna verka vid olika lägen och snabbt anpassas. Stefensson varnade för att om det inte gick att förutse och stoppa intrång var risken att Sverige steg för steg drogs in i ett krig. Stefensson påtalade också att omvärldsuppfattning var en förutsättning för att ligga steget före med en snabb reaktion, där både inhämtning och värdering av fakta måste kunna ändras. Enligt honom var risken för mindre åtgärder större än för ett stort krig och att visa styrka i kombination med hot var ett verkligt läge som måste övas med olika lägen och utfallsrum.⁵⁵

Aktörerna var eniga om hotbildens allvar, men frågan återkom konsekvent till de resurser som stod till buds för att möta hoten.

⁵¹ Prop. 1958:110, *Kungl. Maj:ts proposition N:r 110 år 1958 angående riktlinjer för försvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1958).

⁵² Prop. 1976/77:74, *Om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1977).

⁵³ Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 92.

⁵⁴ Bengt Lundvall, *Ordförandens anförande vid nedläggandet av ämbetet den 17 nov 1980, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1980, s. 163.

⁵⁵ Stefensson, *Försvarsmakten vid låga konfliktnivåer–några reflektioner*, s. 119–121.

Brist på pengar var ett tema som gick igen i källorna. Rudberg sa att marinen tappat resurser under två årtionden och påtalade att trenden inte vänts trots att aktiviteten ökat i området. Han framställde detta som märkligt med tanke på ökat båtliv, utökat territorialhav och ökad vikt av marina resurser. Enligt Rudberg var en bidragande orsak att personal och förvaltning tog alltmer av pengarna som sammanfattades av att det var en tid av utredningar och förändringar.⁵⁶ Trögheten att ändra kurs var stark, som Rudberg betonade. Ahrén jämförde med andra länder. Enligt Ahrén gick cirka 14,5 procent av svenska budgeten för försvar till marinen som skulle räcka till flottan och kustartilleriet. Som jämförelse nämnde Ahrén att i England gick cirka 28 procent till flottan. Ahrén framställde situationen som att Sverige under en period då Sovjetunionen ökade sina styrkor och Nato rustade upp, skar ner sin flotta med nära hälften. Ahrén framhöll att svenska fartyg var högteknologiska med förmodad god effekt i strid. Svensk industri kunde enligt honom bygga bra fartyg och vapen, kvaliteten var hög, men antalet för lågt.⁵⁷ Rudberg sa att ökade kostnader för förvaltning måste stoppas och att marinen måste kunna lägga mer pengar på nya system så att marinens personal kunde behålla sin kunskap.⁵⁸ Kapten Pertti Kinnunen skrev om framtida ubåtar. Enligt hans bedömning behövdes nya fartyg omkring år 1992 för att ersätta Sjöormen-klassen. Han uppskattade kostnaden till 120 miljoner kronor per enhet med en utvecklingstid på 10 år och planeringen måste börja 1982 med studiearbete som grund.⁵⁹ Aktörerna adresserade införandet av Sjömålsrobot System 15 som de beskrev som en kommande hörnsten i svenskt försvar från mitten av 1980-talet. Enligt aktörerna skulle mindre fartyg och robotbåtar⁶⁰ av Norrköpingsklass få sjömålsrobot för sjömålsbekämpning. Aktörerna framhöll att förmåga till fartygsbunden sjöminröjning var viktig för att hålla farleder öppna som en del av sjöfartsskyddsåtgärder och påtalade att nio fartyg för minröjning hade strukits på grund av brist på pengar. Aktörerna påtalade att beslutet att stryka anskaffning av minröjningsfartyg även innebar att hopp om stöd till varven gått om intet. Rudberg refererade i sitt anförande till ÖB:s förslag inför kommande försvarsbeslut, där tre resursnivåer hade presenterats. Rudberg betonade att samtliga

⁵⁶ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–63.

⁵⁷ Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 91–94.

⁵⁸ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–63.

⁵⁹ Pertti Kinnunen, *Svenska ubåtar i framtiden*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 3 1980, s. 107–118.

⁶⁰ Benämningen robotbåt används i källmaterialet även vid tillfällen då det borde stå kustkorvett för vissa fartygstyper. Benämningen ska tolkas som plattform med förmåga att bära sjömålsrobot.

nivåer framhöll en viss omfördelning till marinens förmån, och att Försvarsmakten för första gången gav ett samlat förslag som stödde detta.⁶¹

Sammanfattningsvis framträder i 1980 års debatt en bred samsyn bland aktörerna om att det strategiska läget i Östersjön hade försämrats och att marinens resurser inte motsvarade de ökade kraven. Rudberg, Stefansson, Ahrén och Öhman pekade alla, om än med olika ingångar, på samma grundproblem, ett växande hot kombinerat med krympande förmåga. Rudberg betonade den strategiska förändringen i Sveriges närområde och den institutionella trögheten att anpassa resurserna, medan Ahrén och Öhman underströk sårbarheten i sjöfartsskyddet och jämförde med andra västländer för att visa att Sverige stod närmast ensamt utan militärt skydd av handelssjöfarten. Hallin varnade specifikt för att ubåtsjaktförmågan stod inför en kritisk försämring i och med övergången från jagare till helikoptrar, och Kinnunen påtalade behovet av långsiktig planering för nya ubåtar. Stefansson kopplade genomgående marin förmåga till neutralitetspolitikens trovärdighet och hävdade att Sverige knappast kunde vara neutralt om landet inte gick att försvara mot anfall av alla slag, ett argument som även Rudberg och Ahrén anslöt sig till. Ingen avvikande röst framträder i materialet, avseende vad aktörerna beskrev som en otillräcklig budgetfördelning åt marinen. Tonläget var varnande snarare än alarmerande, ubåtsincidenterna hade ännu inte inträffat men de centrala argumentationslinjerna om hot, resursbrist och neutralitetskoppling var redan tydligt etablerade.

Att aktörerna konsekvent kopplade resurskrav till neutralitetspolitikens trovärdighet snarare än enbart till militärtekniska behov påminner om det mönster Berge identifierade för mellankrigstiden, där professionella bedömningar formades i samspel med en förståelse för vad som var politiskt möjligt att argumentera för.⁶²

3.2 Debatten 1981

En av de tyngre rösterna i debatten var marinchef viceamiral Per Rudberg, som talade i februari, och Bengt Rasin, ordförande i Kungliga Örlogsmannasällskapet, som summerade året i november efter ubåtskrisen. Därtill bidrog överste Holger Bjärnlid

⁶¹ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–63.

⁶² Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 209.

med ett anförande i *KKrVA*. På akademiens högtidsdag den 12 november 1981, bara veckor efter U-137-incidenten, höll styresmannen Gunnar Thyresson ett anförande som knöt samman ubåtskrisen med det kommande försvarsbeslutet 1982.

Tillsammans ger dessa texter en bild av hur den marina och säkerhetspolitiska debatten formades under ett dramatiskt år. När Rudberg steg upp i talarstolen vid Kungliga Örlogsmannasällskapets sammanträde i Stockholm den 17 februari 1981 var hans budskap tydligt. Sverige kunde inte längre räkna med att avspänningen mellan öst och väst skulle bestå. Kraven på försvaret: "styr vi inte själva",⁶³ som han uttryckte det. Rudberg målade upp en bild av ett Skandinavien som hade hamnat mitt i stormakternas kraftfält. Rudberg beskrev hur regionen enligt hans bedömning hade fått en helt ny strategisk betydelse under de senaste 10–15 åren. Han framställde Norden som en länk mellan Östersjön och Atlanten, och pekade ut både Nordkalotten och Östersjöns utlopp som vad han kallade "heta zoner" där supermakternas intressen kolliderade. I Rudbergs framställning innebar detta en utsatt position för Sverige. Landet låg enligt honom i intressesfären för Sovjetunionen när de behövde utnyttja sin flotta och sitt flyg.⁶⁴ Rudberg var tydlig i sin kritik, trots vad han beskrev som ett växande hot fick marinen mindre resurser. Hans centrala budskap var att vi inte själva styr målsättningen för vårt försvar. Sverige kunde självt bestämma sin vilja att vara alliansfritt och neutralt, men omvärlden avgjorde vilken förmåga som krävdes för att göra denna politik trovärdig. Att blunda för detta var farligt. Samma orsbild återkom i *KKrVA*. I sitt inträdesanförande framhöll överste Holger Bjärnlid att det nordiska områdets strategiska betydelse hade ökat under det senaste årtiondet. Han framhöll att stormakternas kapprustning enligt hans bedömning hade fortgått, att avspänningen hade ersatts av spänning och att Skandinaviens strategiska betydelse hade ökat. Enligt Bjärnlid hade utvecklingen de senaste åren hade medfört att vårt läge hade blivit mera utsatt och att trovärdigheten i vårt försvarsarbete ifrågasätts oftare än som skett tidigare och att det nu nått en omslagspunkt.⁶⁵ I Rudbergs framställning låg den sovjetiska flottans snabba tillväxt bakom denna förändring. Han beskrev hur Sovjet under 1970-talet hade byggt upp en örlogsflotta som kunde verka i Östersjön och på öppet hav, och att behovet av att samordna styrkor placerade Sverige i skottlinjen.⁶⁶

⁶³ Per Rudberg, *Försvar, försvarsindustri, framtid, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1981, s. 81–89.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 81–89.

⁶⁵ Holger Bjärnlid, *Försvarsdebatt och försvarsfråga 1980–några iakttagelser och frågor, Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1981, s. 1–3.

⁶⁶ Rudberg, *Försvar, försvarsindustri, framtid*, s. 81–89.

Rudberg pekade också på hur ny teknik enligt hans bedömning hade förändrat spelreglerna. I hans framställning gjorde datorer och sensorer det nu möjligt att styra anfall över stora områden. Enligt Rudberg kunde helikoptrar och specialfartyg sätta iland trupper på platser som förut ansågs säkra och sjömålsrobotar hade förmågan att träffa mål med hög precision även med små medel. Rudberg bedömde detta som en ökad risk för snabba överfall utan förvarning. Rudberg drog en mörk parallell till det polska rytteriet som 1939 red mot tyska stridsvagnar och menade att det gick illa för dem som inte anpassade sig till ny verklighet.⁶⁷ Med nya hot i åtanke krävde Rasin kraftigt ökade resurser till Försvarsmakten inför det kommande försvarsbeslutet 1982. Rasin såg beslutet som ett tillfälle att rätta till den obalans han länge påtalat, och efter U-137 hade allmänheten fått upp ögonen för marinens roll. Han förväntade sig att detta skulle leda till krav på ökade marina resurser.⁶⁸

När U-137 gick på grund i Karlskrona i oktober 1981 övergick debatten från varning till bekräftelse. Aktörernas reaktioner formades av övertygelsen att deras tidigare varningar nu hade fått materiell form.

När Rasin höll sitt anförande vid nedläggandet av ordförandeämbetet i Kungliga Örlogsmannasällskapet den 16 november var U-137 fortfarande aktuellt. Han inledde med att framhålla att den sovjetiska ubåten hade genomfört en hänsynslös kränkning av svenskt territorium. Men han uttryckte också stolthet över hur marinens personal hade hanterat krisen. Under intensiv press från världens media hade de visat fasthet, beslutsamhet och kunnighet. Stridskraftens valspråk *med förstånd och styrka* hade präglat insatsen.⁶⁹ Rasin framhöll att krisen hade gjort något viktigt, den hade visat svenskarna och omvärlden att Sverige inte tar slut vid strandkanten. Enligt Rasin var sjöterritoriet en del av riket där svensk lag gäller och där marinen måste kunna hävda landets rätt. Rasin knöt an till samma geografiska analys som Rudberg och framställde Sverige som en buffertstat mellan Nato och Warszawapakten, inklämt mellan två heta zoner. Han pekade på de stora marina övningar som Sovjet och Nato genomfört och framställde dessa som tydliga tecken på upprustningen i Sveriges

⁶⁷ Rudberg, *Försvar, försvarsindustri, framtid*, s. 81–89.

⁶⁸ Bengt Rasin, *Ordförandens anförande vid nedläggandet av ämbetet den 16 november 1981*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, Nr 4 1981, s. 201–204.

⁶⁹ *Ibid.*

närområde.⁷⁰ I Rasins framställning framträdde U-137-incidenten som en del av ett större mönster snarare än en tillfällighet. Rasin beskrev hur övervakningen av havsytan hade blivit bättre. Enligt Rasin täckte nya sjöbevakningscentraler med radar nu ostkusten samt Gotland, och snart skulle även sydkusten och Västkusten vara klara. Men systemet hade enligt Rasin en avgörande svaghet, det kunde inte se vad som hände under ytan. Rasin framhöll att ubåtsjakt i fredstid var svårt, eftersom spaning kunde inledas först efter indikation. Enligt Rasin var helikoptrarna effektiva men alldeles för få och med begränsad uthållighet. Marinen behövde enligt honom fregatter eller korvetter för att ge ubåtsjakten den uthållighet som saknades.⁷¹ Rasin var skarp i sin kritik av resursfördelningen. Försvarsbesluten från 1958 till 1972 hade inneburit, som han uttryckte det, "oförnuftets nedrustning"⁷² av marinen. Enligt Rasin fick andra försvarsgrenar 30–40 procent av anslagen medan marinen fick nöja sig med 13–15 procent. Denna fördelning hade enligt hans bedömning lett till att alltför få fartyg för övervakning, sjöfartsskydd och ubåtsjakt hade byggts.⁷³ Rasin ifrågasatte hela logiken bakom denna ordning. Hans argument utgick från att försvarets mål var att hindra en angripare från att få fotfäste på svensk mark. Tyngdpunkten borde därför ligga vid kusten och till sjöss, inte inne i landet. I ett sådant försvar hade marinen och flygvapnet enligt honom givna roller, men de hade inte fått de resurser som krävdes. Rasin ville se en ny granskning av hur pengarna fördelades, grundad på vad som verkligen behövdes operativt.⁷⁴ Det var inte kvaliteten det var fel på, betonade Rasin. Marinens vapensystem höll hög klass, men de var för få för att täcka behoven. Han hänvisade till en *marinplan 90*⁷⁵ som han hade presenterat två år tidigare och som klargjorde vad marinen egentligen behövde, men pengarna hade inte räckt till. Rasin lyfte dock fram ljuspunkter, den nya sjömålsroboten var på väg, sexton nya patrullbåtar samt ett nytt bevakningsfartyg var beställda. Men Rasin var tydlig med att behoven var större än så.⁷⁶ U-137-krisen belyste detta ytterligare, marinen var enligt honom för svag, och nu hade den svagheten blivit synlig för alla. Rasin påtalade att det som saknades var inte kompetens eller teknisk förmåga utan en ökad volym med

⁷⁰ Rasin, *Ordförandens anförande 1981*, s. 201–204.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Rasin, *Ordförandens anförande 1981*, s. 201–204.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

fler fartyg, fler helikoptrar och större uthållighet. Fyra dagar innan Rasin talade vid Örlogsmannasällskapet hade *KKrVA* samlats till sin 185:e högtidsdag, det var den 12 november 1981, och ubåtskrisen vid Karlskrona var fortfarande högaktuell.

Akademiens styresman, före detta Justitieombudsmannen Gunnar Thyresson, höll ett anförande som placerade händelserna i ett bredare säkerhetspolitiskt sammanhang. Thyresson inledde med att påtala att spänningen mellan supermakterna Amerika och Sovjetunionen: "påtagligt skärpts under den senaste tiden".⁷⁷ Thyresson beskrev ubåtens inträngande som en grov kränkning av svenskt territorium som brykt påminde om att Sverige inte var ett fredat reservat. Han var tydlig i sin beskrivning av hotet. En sovjetisk ubåt: "uppenbarligen bestyckad med kärnvapen",⁷⁸ hade tagit sig in på militärt skyddsområde utanför örlogsbasen i Karlskrona. Thyresson pekade på motsägelsen mellan ubåtens inträngande och de lugnande uttalanden som Sovjetunionens ledare nyligen gjort i en tysk tidningsintervju, där de hävdade att Sovjetunionen inte hotade någon stat. Akademiens styresman drog en skarp slutsats: "Östersjön är ingalunda ett fredens hav".⁷⁹

Utöver de omedelbara reaktionerna på ubåtskrisen riktade aktörerna blicken framåt och kopplade händelserna till det kommande försvarsbeslutet 1982.

Det var i detta bistra klimat som 1978 års försvarskommitté skulle lägga fram sitt slutbetänkande. Akademien hade redan i augusti 1981 avgett ett remissyttrande över kommitténs delbetänkande *Säkerhetspolitiken och totalförsvaret*.⁸⁰ I yttrandet framhöll akademien att det internationella läget hade skärpts under kommitténs arbete. Även om fluktuationer i spänningen inte borde påverka den långsiktiga försvarspolitik, kunde den uppfattade skärpningen inte lämnas oberörd. Gunnar Thyressons slutsats var tydlig, det internationella läget och de krav som försvarskommittén själv ställde på totalförsvaret motiverade en höjning av försvarsanslagen så att försvarsförmågan inte minskade. En ensidig svensk nedrustning skulle på intet sätt främja stabiliteten i Norden.⁸¹ Enligt aktörerna hade ubåtskrisen satt fokus på säkerhetspolitiken och totalförsvaret. *KKrVA* och *TiS* aktörer

⁷⁷ Gunnar Thyresson, *Akademien och 1982 års försvarsbeslut, Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1981, s. 249.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., s. 249–251.

⁸¹ Ibid.

debatterade med remissyttrande och artiklar. Det framgår i studien att deras mål var att argumentera för bibehållen förmåga och mot vad de beskrev som en fortsatt nedrustning i kommande försvarsbeslut.

Thyresson lyfte även fram en studie som akademien genomfört tillsammans med Ingenjörsvetenskapsakademien under året, "*Teknik, industri och försvar inför 90-talet*". Det var första gången som Krigsvetenskapsakademien framträdde som utredare och första gången som två akademier på detta sätt gjorde gemensam sak. Syftet var att tillföra försvarsdebatten fakta och synpunkter som förbisetts eller inte tillräckligt beaktats.⁸² Studien behandlade två viktiga problem. Samhällets sårbarhet och säkerhetspolitikens trovärdighet. Enligt studiens slutsatser hade strukturomvandlingen i svenskt näringsliv gjort samhället mer sårbart än tidigare. Hoten var inte bara om krig utan också något Thyresson kallade för "fredskriser", där svagheter i försörjningen kunde utnyttjas som påtryckningsmedel.⁸³ Vad gällde säkerhetspolitiken fanns det enligt studien en aspekt som inte uppmärksammats tillräckligt som var de skadliga konsekvenser en beskuren inhemsk försvarsindustri kunde få för trovärdigheten i alliansfriheten. Om Sverige tvingades köpa mer försvarsmateriel utomlands, skulle det sannolikt ske i Nato-länderna på grund av normala handelsförbindelser. I kombination med det svenska näringslivets redan starka integration med dessa länder kunde detta ifrågasätta trovärdigheten i den svenska politiken om alliansfriheten i fred syftande till neutralitet i krig.⁸⁴ Thyresson avslutade med två grundsatser från studien. För det första, en mångsidig, internationellt konkurrenskraftig inhemsk industri är en nödvändig förutsättning för en självständig nationell politik och ett fungerande totalförsvar. För det andra, en hög nivå på svensk forskning och utbildning ger den nödvändiga basen för inhemsk produktion av försvarsmateriel som motsvarar de högsta krav.⁸⁵ Thyressons anförande sammanfattade de varningar som framförts under perioden och kopplade dem till den aktuella ubåtskrisen. Aktörerna använde U-137-krisen för att peka på konkreta brister i marinens förmåga. Rasin hävdade att när marinen snabbt samlade sina resurser vid

⁸² Thyresson, *Akademien och 1982 års försvarsbeslut*, s. 250.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid., s. 251.

Karlskrona blev andra delar av kusten stående utan skydd, ett konkret bevis, enligt Rasin, på att marinen hade för få fartyg och helikoptrar.⁸⁶

Sammanfattningsvis präglades 1981 års debatt av en tydlig intensifiering jämfört med föregående år, driven av U-137-incidenten i oktober som aktörerna genomgående tolkade som en dramatisk bekräftelse av de varningar de redan hade framfört. Rudberg, Rasin, Bjärnlid och Thyresson var eniga i sin beskrivning av ett försämrat strategiskt läge, och i likhet med 1980 års debatt återkom kopplingen mellan marin förmåga och neutralitetspolitikens trovärdighet som ett centralt argument. Rudbergs formulering att Sverige inte självt styrde kraven på sitt försvar fångade en grundhållning som delades av samtliga aktörer, i deras framställning bestämde omvärlden hotbilden, och Sverige måste anpassa sina resurser därefter. Rasin konkretiserade bristerna genom att peka på att resurssamlingen vid Karlskrona lämnade andra kustdelar utan skydd, och hans uttryck "oförnuftets nedrustning" gav den skarpaste formuleringen av den kritik som riktades mot den etablerade budgetfördelningen. Bjärnlid, som talade från en position utanför marinen som arméofficer, bekräftade bilden av att trovärdigheten nått vad han kallade en omslagspunkt, ett stöd som visade att oron sträckte sig bortom den egna försvarsgrenen. Thyresson vidgade perspektivet ytterligare genom att knyta ubåtskrisen till bredare frågor om försvarsindustri och alliansfrihets trovärdighet, och hans slutsats att "Östersjön ingalunda är ett fredens hav" sammanfattade debattens grundton. Jämfört med 1980, då tonläget var varnande, blev argumentationen efter U-137 mer bekräftande och krävande, aktörerna menade sig nu ha fått rätt, och förväntade sig att detta skulle omsättas i ökade resurser inför försvarsbeslutet 1982.

I Berges termer kan U-137-krisen sägas ha stärkt sakkunskapens auktoritet gentemot politiken, frågan var om detta ögonöppnande även skulle påverka resursfördelningen.⁸⁷

⁸⁶ Rasin, *Ordförändens anförande 1981*, s. 201–204.

⁸⁷ Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 186–187.

3.3 Debatten 1982

Chefen för marinen, viceamiral Per Rudberg, talade vid ett möte i Stockholm den 16 februari 1982. I sitt anförande framställde han den sovjetiska flottans utveckling under de senaste 15 åren som en rustning utan historiskt motstycke.⁸⁸

Den maritima sovjetiska upprustningen (sjö + marinflyg) saknar historiskt motstycke i modern tid. Den omfattar samtliga fartygstyper från robotbestyckade ubåtar, stora hangarfartyg, kryssare över landstigningsfartyg ner till robotbåtar och minsvepare.⁸⁹

I Rudbergs framställning var Skandinavien strategiska läge centralt. Han argumenterade för att Sovjetunionen behövde både Kolabasen och Östersjöns varv för sin flotta, och att trots utbyggnad i norr förblev Östersjön viktig. Rudberg formulerade slutsatsen att Sverige låg i vägen för Sovjetunionens samlade resurser, en formulering som återkom genom hela perioden. Enligt Rudbergs beskrivning hade Nato svarat med övningar och förhandslagring i Norge, och Norden hade blivit centrum för ett marint kraftfält.⁹⁰ Rudberg beskrev hur Norden enligt hans bedömning hade fått en ny strategisk betydelse som länk mellan Östersjön och Atlanten.⁹¹ Detta var inget nytt budskap, Rudberg hade framfört samma analys tidigare men aktörerna framställde nu U-137 som bekräftelse av sina varningar. Enligt aktörerna hade ubåten gått på grund mitt i ett svenskt skyddsområde och bar dessutom vad som förmodades vara kärnvapen ombord. Leif Leifland, kabinettssekreterare vid UD, analyserade händelsen i sitt tal vid *KKrVA* under titeln *U 137, U 238 och fredens hav*, där uran 238 syftade på det radioaktiva ämne identifierat ombord då radiakmätningar hade genomförts på den grundstötta ubåten.⁹² Rudberg ställde den centrala frågan om Sverige verkligen behärskade sitt territorium. Rudbergs tolkning av folkrätten krävde enligt honom att en stat hade kontroll över sitt område och för sjöarenan var detta svårare än för land och luft. Enligt Rudberg fick utländska örlogsfartyg passera svenskt vatten, vilket kallades oskadlig genomfart.⁹³ För ubåtar gällde samma regler eftersom de endast fick passera på ytan med flaggan hissad, att passera svenskt vatten under ytan var

⁸⁸ Per Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet – fyller vi folkrättens krav?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1982, s. 11.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Leif Leifland, *U 137, U 238 och fredens hav*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 81–90.

⁹³ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 12.

förbjudet enligt internationell rätt.⁹⁴ Rudberg påtalade att sannolikheten var försvinnande liten och att detta utgjorde Sveriges akilleshäla i försvaret av sjöterritoriet.⁹⁵

Rudbergs folkrättsliga analys mynnade ut i konkreta resurskrav. Frågan var inte längre om hoten var verkliga, utan vilka medel som krävdes för att möta dem.

Ahrén och Rudberg beskrev hur ubåtsjaktförmågan hade förändrats och till del avvecklats under 1970-talet då jagarna fasades ut. Ahrén och Rudberg påpekade Riksdagens ställningstagande avseende skydd av sjöfarten som skulle ske med andra medel än militära, samtidigt som stora plattformar med god uthållighet och ubåtsjaktförmåga inte längre fanns.⁹⁶ I Rudbergs framställning hade funktionen därmed gått ned i förmåga, och främmande ubåtar hade en möjlighet att utnyttja denna lucka.⁹⁷ Rudberg var tydlig med vad som krävdes för att reparera bristerna. Han ville ha 100–250 miljoner kronor mer per år till marinen, vilket bara motsvarade en till en och en halv procent av hela försvarsbudgeten. Med ökade ekonomiska medel gick det att bygga upp ett skydd mot ubåtar. Han föreslog tio helikoptrar för ubåtsjakt samt fler robotbåtar utrustade med sonar.⁹⁸ Under hösten 1982 kom en ny befarad incident med främmande undervattensverksamhet i Hårsfjärden nära Muskö örlogsbas känd som Hårsfjärdsincidenten. Vid högtidssammanträdet den 15 november talade ordföranden Bengt Rasin om Hårsfjärdsincidenten och framhöll att främmande ubåtar hade fortsatt sin kränkande verksamhet i svenskt vatten, denna gång var det nära landets viktigaste marinbas.⁹⁹ Rasin lyfte fram personalens insatser och berömde deras plikt känsla samt vilja att göra allt för att nå målet. Även när oddsen var låga hade de hållit ut. Bakom det vardagliga arbetet fanns en beredskap som skänkte marinen heder.¹⁰⁰ Samtidigt pekade Rasin på bristerna i resurstilldelningen. Enligt Rasin var opinionen nu med marinen efter att media belyst hur lite resurser som fanns

⁹⁴ Rätten till oskadlig genomfart regleras i Förenta nationernas havsrättskonvention (UNCLOS, 1982), art. 17–21. Art. 17 fastslår att fartyg från alla stater åtnjuter rätt till oskadlig genomfart genom territorialhavet. Art. 19 definierar genomfarten som oskadlig så länge den inte skadar kuststatens fred, ordning eller säkerhet. Art. 20 stadgar att ubåtar vid oskadlig genomfart skall framföras i övervattensläge och visa sin flagg. Under den undersökta perioden gällde motsvarande bestämmelser enligt 1958 års konvention om territorialhavet och tilläggszonen, art. 14, som Sverige var part i.

⁹⁵ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 14–15.

⁹⁶ Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 92.

⁹⁷ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 16.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 18.

⁹⁹ Bengt Rasin, *Ett händelserikt år, Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1982, s. 196.

¹⁰⁰ *Ibid.*

att tillgå. Men det tog tid att skaffa nya fartyg och vapen. Många tuffa år med neddragningar och budgetreduceringar kunde inte plötsligt rättas till bara för att opinionen hade svängt.¹⁰¹

Medan ubåtsincidenterna bekräftade hotbilden visade försvarsbeslutet 1982 att denna acceptans inte automatiskt översattes i resurser.

Inför försvarsbeslutet 1982¹⁰² hade marinen, enligt Rasin, hoppats på mer pengar eftersom ubåtsincidenterna i deras uppfattning hade bekräftat hotbilden. Rasin framhöll att beslutet inte gav någon ökning och att marinens andel förblev densamma som tidigare. Rasin citerade Överbefälhavaren som hävdade att beslutet inte gav tillräckligt med förband för att möta ett angrepp. Luftförsvarets och sjöstridskrafternas uthållighet var alltför begränsad.¹⁰³ Rasin återgav ÖB:s bedömning att det nu behövdes planeras för situationer där strider skulle föras inne i landet, en slutsats som Rasin menade underströk behovet av en starkare marin. Förbanden som kunde möta en angräpare vid kusten saknades och Rasin menade att de marina förbanden borde ha fått mer resurser. Enligt Rasin var positionerna fastlåsta och ingen omvärdering hade gjorts trots de senaste årens händelser.¹⁰⁴ Chefen för marinen hade skrivit en avvikande mening där även han påtalade att resurserna inte räckte för uppgifterna. Örlogsmannasällskapets aktörer i *TiS* stödde honom i denna kritik, men aktörerna uppfattade inte att deras argumentation hade fått gehör.¹⁰⁵ Hans Wachtmeister skrev om den nya havsrätten som FN hade förhandlat fram under många år. Enligt Wachtmeister gav de nya reglerna kuststater mer ansvar för sina vatten. Sverige hade redan 1979 utökat sitt territorialhav från 4 till 12 nautiska mil. Wachtmeister menade att detta innebar att mer övervakning krävdes än tidigare med det nu utökade sjöterritoriet.¹⁰⁶ Rudberg beskrev organisationen för att vakta sjöterritoriet som splittrad mellan flera myndigheter. Marinen, Sjöfartsverket, Generaltullstyrelsen och Polisen, med var för sig små resurser och bristfällig samordning. Rudberg sa att detta måste ändras. Enligt Rudberg var nya sjöbevakningscentraler på väg varav två hade

¹⁰¹ Rasin, *Ett händelserikt år*, s. 196.

¹⁰² Prop. 1981/82:102, *Om säkerhets- och försvarspolitik samt totalförsvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1982).

¹⁰³ Rasin, *Ett händelserikt år*, s. 197.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Hans Wachtmeister, *Säkerhetspolitiska konsekvenser av den nya havsrätten*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1982, s. 23.

redan tagits i bruk under året i Karlskrona och Malmö.¹⁰⁷ I *KKrVA* höll flera ledamöter tal om stormakternas strategiska planer. Överstelöjtnant Bo Hugemark adresserade Nato:s sjökontroll och beskrev hur de strategiska ubåtarna var viktiga för terrorbalansen mellan supermakterna. Enligt Hugemark var operationerna i Barents hav och GIUK-gapet centrala för maktbalansen, och norska havet hade blivit en viktig arena för stormakterna.¹⁰⁸ Docent Gunnar Jervas beskrev kampen om strategiska optioner och underströk hur doktrinen hade ändrats från massiv vedergällning till flexibelt gensvar under 1960-talet. Enligt Jervas innebar detta att konventionella styrkor åter hade blivit viktiga.¹⁰⁹ Dessa analyser tecknade en bild av Östersjön som del av ett större strategiskt spel. I aktörernas framställning behövde Sovjets flotta i norr varvsresurser i Östersjön, och Sverige låg mitt emellan. Trots vad aktörerna beskrev som knappa ramar skedde viss utveckling inom marinen. Rasin berättade om framsteg och nämnde att den svenska sjömålsroboten 15 snart var klar. Enligt Rasin hade första robotbåten HMS Piteå visat systemet under hösten, och svensk industri hade lyckats bygga ett eget ytstridssystem utan utländsk hjälp.¹¹⁰ Rasin nämnde vidare att patrullbåtar och minröjningsfartyg ingick nu i krigsorganisationen samt att en ny ubåt av Västergötlandsklass var under utveckling.¹¹¹ Han rapporterade även om utbyggnaden av kustartilleriet och att en ny förbandstyp kallad amfibiebataljon förbereddes för nyttjande av strid i skärgårdsmiljö.¹¹²

Sammanfattningsvis präglades 1982 års debatt av en växande frustration bland aktörerna över vad de uppfattade som ett gap mellan den bekräftade hotbilden och uteblivna resursförstärkningar. Rudberg, Rasin, Ahrén och Wachtmeister var fortsatt eniga om hotbildens allvar, och i likhet med föregående år kopplades även här marin förmåga till neutralitetspolitikens trovärdighet, nu med folkrättslig argumentation som ytterligare dimension, där Rudberg påtalade att sannolikheten att upptäcka en ubåt var "försvinnande liten" och att detta utgjorde Sveriges akilleshäla. Hårsfjärdsincidenten

¹⁰⁷ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 14.

¹⁰⁸ Bo Hugemark, *Nato:s sjökontroll*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 31–43.

¹⁰⁹ Gunnar Jervas, *Kampen om strategiska optioner*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 141–143.

¹¹⁰ Rasin, *Ett händelserikt år*, s. 197.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Ibid.*

under hösten förstärkte bilden av ett ihållande hot, och Rasin framhöll att kränkningarna nu nådde ända in till landets viktigaste marinbas. Rudberg konkretiserade resurskraven genom att begära 100–250 miljoner kronor mer per år och specifikt föreslå tio helikoptrar och fler robotbåtar med sonar. Försvarsbeslutet 1982 blev dock en besvikelse för aktörerna. Rasin beskrev att marinens andel förblev oförändrad och att positionerna var "fastlåsta", trots att även ÖB och chefen för Marinen var av en avvikande mening och hade påtalat att resurserna inte räckte. Hugemark och Jervas vidgade perspektivet genom att placera Östersjön i det globala stormaktsspelet, vilket förstärkte aktörernas argument om vad de beskrev som regionens ökade strategiska betydelse. Samtidigt noterade Rasin vissa ljuspunkter i form av sjömålsrobot 15, nya patrullbåtar och en ubåt av Västergötlandsklass under utveckling men tonläget var tydligt, dessa framsteg kompenserade inte för den grundläggande resursbrist som aktörerna genomgående pekade på. Jämfört med 1981, då U-137 hade väckt förhoppningar om omprövning, präglades 1982 av insikten att dramatiska händelser inte nödvändigtvis ledde till förändrad resurstilldelning.

Att Rudberg preciserade sitt resurskrav till en summa han själv beskrev som en bråkdel av försvarsbudgeten tyder på att han, i linje med vad Berge beskrivit för en tidigare period, anpassade det professionella kravet efter en bedömning av det politiskt möjliga.¹¹³

3.4 Debatten 1983

Konteramiral Jan Enqvist höll sitt inträdesanförande i *KKrVA* om ubåtsjaktresurser. Han hade själv tjänstgjort i ubåtsjaktbefattningar i 14 år och tog över som chef för Kustflottan samma dag som Hårsfjärdsincidenten började.¹¹⁴ Hans anförande gav en bred bild av hur ubåtsjakten hade utvecklats och vilka brister som fanns. Det var ett personligt vittnesmål från en officer som stått mitt i stormen. I sitt inträdesanförande tecknade Enqvist en bild av ubåtsjaktens utveckling sedan andra världskriget. Han beskrev hur brittisk materiel först hade installerats på minsveparen Landsort och kustjagaren Mode, och hur de första svenska sjöofficerarna hade utbildats i den brittiska flottan. Denna historiska genomgång tjänade ett retoriskt syfte, genom att

¹¹³ Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 183–184.

¹¹⁴ Jan Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1983, s. 83.

visa hur kapaciteten hade byggts upp steg för steg förstärktes poängen att den sedan hade monterats ned genom en serie politiska beslut. Enligt Enqvist rustades under 1950-talet fler fartyg, fyra kustjagare och ett antal stadsjagare fick den brittisk utrustning och klassades som fregatter.¹¹⁵ Enqvist beskrev hur jagarna Halland och Småland enligt hans genomgång fick ett nytt vapensystem med holländska hydrofoner, vad han karakteriserade som 1950-talets teknik. Enligt hans framställning hade Bofors tagit fram ett eget vapen där svenska Philips byggde eldledningen. Detta system utvecklades vidare och fyra fartyg fick utrustning som svarade mot 1960-talets krav. Därmed sattes punkt för vad Enqvist kallade kvalificerad fartygsburen ubåtsjakt.¹¹⁶ Enqvist hävdade att fregattepoken var slut sommaren 1982 när Visby-fregatterna lades ned och enligt Enqvist hade Jagaren Halland gått i materielberedskap samma höst. Enligt Enqvist fanns nu bara helikoptrar för kvalificerad ubåtsjakt, sju tunga helikoptrar av typ HKP 4 C. Tre till var under modifiering till samma standard. Enligt Enqvist höll helikoptrarna kvalitativt måttet, men de var för få.¹¹⁷ Enqvist pekade på de mindre fartygens roll och påtalade att patrullbåtar, minsvepare och bevakningsbåtar hade fått enkla hydrofoner. De kunde ta sjunkbomber men deras storlek och utrustning räckte bara för lokala uppgifter av enkel art. Det var bevakningsuppgifter snarare än verklig ubåtsjakt.¹¹⁸ Enqvist granskade hur ubåtsjakten hade behandlats i försvarsbesluten efter 1958. Enligt Enqvists genomgång hade ÖB 57 kopplat ubåtsjakten till sjöfartsskydd. Som en röd tråd genom utredningen löpte nedprioriteringen av denna funktion och chefen för marinen hade reserverat sig kraftigt. Han kunde inte godta en ordning som innebar nästan inga möjligheter att skydda den importsjöfart som var nödvändig för nationens fortbestånd.¹¹⁹ Enligt Enqvist fattade riksdagen trots protesten beslut 1958 varvid de beställda jagarna Lappland och Värmland ströks¹²⁰ och ombyggnaden av jagare till fregatter ställdes in. Hade de två landskapsjagarna färdigställts skulle de nu ha varit 20 år gamla med 10 års livslängd kvar. I stället fanns inga kvalificerade fartyg alls.¹²¹ Enqvist beskrev hur 1970 års försvarsutredning hade slagit fast att import och

¹¹⁵ Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, s. 84.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 84–85.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 85.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 85–86.

¹²⁰ Prop. 1958:110.

¹²¹ Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, s. 86.

exportsjöfart i ett avspärrningsläge borde lösas med andra medel än militära.¹²²

Kapaciteten för sjöfartsskydd skulle starkt minska eller helt utgå och ubåtsjakten skulle skötas av helikoptrar i samverkan med fartyg för ytattack.¹²³

Försvarsbesluten 1972 och 1977 följde samma linje. Formuleringarna var nästan identiska. Enqvist noterade att försvarsbeslut 1982¹²⁴ hade inneburit en förändring. De nya robotbåtarna av typ Stockholm skulle få ubåtsjaktkapacitet med släphydrofoner och torpeder. Det var på sätt och vis ett genomförande av reservationer som mittenpartierna hade framfört i 1970 års försvarsutredning. Men Enqvist påpekade att varken försvarskommittén eller statsrådet nämnde sjöfartsskydd i sina uttalanden.¹²⁵ Enqvist framhöll att ubåtsincidenterna hade skapat en ny och allvarlig bild. Enligt Enqvist hade främmande ubåtar, med start av Utö–incidenten sensommaren 1980, agerat på ett provocerande sätt. Utö låg ute till sjöss men på svenskt territorialhav. Hårsfjärden låg långt in i skärgården nära landets viktigaste marinbas. Hans slutsats var att Sverige måste kunna ingripa både till sjöss och i skärgård.¹²⁶ Enqvist beskrev de tekniska svårigheterna. Enligt Enqvist ställde Bottendjup, bottenbeskaffenhet och andra krav i skärgården än till sjöss. En ubåt som snabbt kunde gå till botten och utnyttjade geografin blev en mycket svår motståndare. Enqvist framhöll att helikoptrarnas hydrofoner var byggda för att verka till sjöss då de arbetade i ett lågt frekvensområde. En ubåt i bottenläge i skärgården var svår att hitta med dem enligt honom.¹²⁷ Enqvist påpekade att de nya minröjningsfartygen av typ Landsort hade högfrekventa sonarer som kunde hjälpa till. Enligt Enqvist var tekniken för ubåtsjakt i skärgård känd i sina huvuddrag, men de kvantitativa förutsättningarna måste också finnas och resurserna hade inte räckt vid Hårsfjärdsincidenten. Enqvist ställde frågan om vilken teknik och taktik de främmande ubåtarna använde, det kunde inte besvaras ännu, men granskningen fortsatte.¹²⁸

Där Enqvist granskade de materiella bristerna, vidgade Österblad perspektivet till frågan om vad beredskap egentligen innebar, inte bara som en fråga om fartyg och helikoptrar, utan även om kunskap, förmåga och mentalitet.

¹²² Prop. 1972:75.

¹²³ Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, s. 86.

¹²⁴ Prop. 1981/82:102.

¹²⁵ Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, s. 87.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 87–88.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ *Ibid.*, s. 88.

Överste Ivan Österblad höll sitt inträdesanförande om beredskap i *KKrVA* där han påtalade att beredskapsfrågor hade fått en framträdande plats i debatten. Episoden med U 137 året innan hade satt fokus på frågan. Stormakternas övningar i Östersjön och den tekniska utvecklingen hade också bidragit.¹²⁹ Österblad pekade på att hotbilden enligt hans bedömning hade ändrats. I hans framställning hade stormakternas förmåga att genomföra överraskande operationer ökat. Enligt Österblad gjorde helikoptrar, flygplan och speciella fartyg överraskande anfall möjliga. Han framhöll att övningsmönstret i Östersjön hade utvecklats så att övningar under vissa förhållanden kunde övergå i verkliga operationer.¹³⁰ Men Österblad varnade för att tro att anfall kunde komma som en blixt från klar himmel. Österblad menade att nya spaningsmedel hade gjort det lättare att upptäcka förberedelser. Faran var snarare att Sverige inte höjde sin beredskap i takt med att hotet växte. Det var ett anfall som kom i ett redan spänt läge, inte ett som kom utan varning, som var det verkliga hotet.¹³¹ Österblad betonade att beredskapssystemet måste präglas av en helhetssyn. Kort- och långsiktig beredskap hängde ihop. Enligt Österblad hade insatsberedskapen syftet att skydda mobilisering och uppbyggnad av försvaret. I hans resonemang skulle en angripare behöva räkna med långvariga operationer, vilket gjorde angreppet olönsamt.¹³² Österblad argumenterade för att fredsorganisationen borde utformas så att den gynnade hög beredskap. Österblad hävdade att det aldrig gick att helt köpa beredskap med pengar, utan att det gällde att identifiera metoder med god effekt till låga kostnader. Han betonade dock att de investeringar som var nödvändiga behövde genomföras.¹³³ Österblad varnade för att spara på fel ställen. Enligt Österblad hade besparingar under 1970-talet drabbat både insatsberedskap och långsiktig beredskap. En serie små åtgärder kunde tillsammans sänka nivån kraftigt. Chefer bör vara observanta på sådana brytpunkter som ofta är svåra att se i förväg men konsekvenserna kunde vara allvarliga.¹³⁴ Österblad tog upp begreppet handlingsberedskap. Det bestod av tre delar, kunskap om beredskapskraven, förmåga att uppfylla dem, och en mentalitet som möjliggjorde agerande. Dessa tre delar var

¹²⁹ Ivan Österblad, *Beredskap – fråga i blickpunkten, Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1983, s. 115.

¹³⁰ *Ibid.*, s. 115–116.

¹³¹ *Ibid.*, s. 116.

¹³² *Ibid.*, s. 117.

¹³³ *Ibid.*, s. 117–118.

¹³⁴ Österblad, *Beredskap – fråga i blickpunkten*, s. 118–119.

alla nödvändiga. Utan någon av dem fungerade inte systemet.¹³⁵ Österblad hävdade att förmåga kunde bara uppnås genom övning samt att krigsförbandschefer behöver känna sina förband och vilka substitut som fanns om ordinarie materiel saknades.¹³⁶ Enligt honom måste beredskapskraven framstå som motiverade och angelägna samt att övningar och beredskapsåtgärder måste bli naturliga inslag i verksamheten.¹³⁷ I *TiS* behandlades flera marina frågor under året.

Vid sidan av de analytiska inträdesanförandena pågick även en mer praktiskt orienterad diskussion i TiS, där aktörerna sökte konkreta lösningar på de problem som ubåtskriserna hade blottlagt.

Per Rudberg talade om marinens personal inför 1990-talet. Enligt Rudberg skulle de personalmål som regering och riksdag lagt på försvaret innebära att färre anställda löste större uppgifter. Han framhöll att kraven kom både utifrån och inifrån genom stora förändringar i personalstrukturen.¹³⁸ Lars Thomasson skrev om svensk ubåtsjakt och dess framtid.¹³⁹ Bengt Schuback ställde frågan om vi fick larm i tid och diskuterade behov och kvalitet på underrättelser för operationer.¹⁴⁰ Urban Sobéus beskrev det nya beredskapssystemet som planerades för 1985.¹⁴¹ Dessa artiklar speglade oron efter ubåtskriserna och sökandet efter lösningar. Österblad lyfte fram mobiliseringens betydelse. Enligt Österblad var två saker avgörande, det första var att materielen fanns och var i gott skick, det andra var att personalen snabbt kunde rustas och organiseras. Österblad menade att mönstringsövningar var ett bra sätt att med små medel nå god effekt. Genom att känna till miljön och rutinerna kunde förbanden vinna viktiga timmar vid en verklig mobilisering.¹⁴² Österblad betonade att krigsförbandschefernas roll var central. Vid ett krigsutbrott var deras kunskap avgörande. Han varnade för att trycket av dagliga uppgifter kunde ta överhanden så att krigsuppgifterna hamnade i skymundan. Enligt Österblad måste brigadchefer ge stöd åt sina underställda och att krigsförbandsdagar borde spridas över året för att

¹³⁵ Österblad, *Beredskap – fråga i blickpunkten*, s. 119.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 120.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 120–121.

¹³⁸ Per Rudberg, *Marinens personal inför 90-talet*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1983, s. 7.

¹³⁹ Lars Thomasson, *Svensk ubåtsjakt – har den någon framtid?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1983, s. 34.

¹⁴⁰ Bengt Schuback, *Får vi larm i tid?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1983, s. 231.

¹⁴¹ Urban Sobéus, *Beredskapssystem –85*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1983, s. 251.

¹⁴² Österblad, *Beredskap – fråga i blickpunkten*, s. 121–122.

hålla kunskapen vid liv. Österblad betonade även vikten av kontinuitet i krigsplaceringarna.¹⁴³

Sammanfattningsvis präglades 1983 års debatt av en mer eftertänksam och systematisk ton jämfört med de föregående årens akuta krisretorik. Enqvists inträdesanförande utgjorde debattens tyngdpunkt genom sin historiska genomgång av ubåtsjaktens avveckling sedan 1958, där han visade hur en serie försvarsbeslut steg för steg hade monterat ned en central förmåga – från kvalificerade fregatter och jagare till enbart sju tunga helikoptrar. I likhet med Rasins kritik från 1981 var Enqvists poäng att problemet inte var kvaliteten utan kvantiteten, men han förde argumentet vidare genom att peka på nya tekniska utmaningar: ubåtsjakt i skärgård krävde annan utrustning än till sjöss, och resurserna hade inte räckt vid Hårsfjärden. Österblad kompletterade Enqvists materielanalys med ett bredare beredskapsperspektiv och varnade för att besparingar under 1970-talet hade sänkt nivån på ett sätt vars konsekvenser var svåra att överblicka. Han betonade att beredskap inte bara var en fråga om pengar utan också om kunskap, förmåga och mentalitet, tre delar som alla måste fungera. I TiS speglade Thomassons, Schubacks och Sobéus artiklar ett sökande efter konkreta lösningar på de problem som ubåtskriserna hade blottlagt. Jämfört med 1982, då aktörernas frustration riktades mot det uteblivna försvarsbeslutsgenomslaget, präglades 1983 snarare av en analytisk reflektion över varför marinens varningar inte hade fått avsedd effekt, och av försök att identifiera vägar framåt inom de ramar som stod till buds.

Denna sökande ton återspeglar det dilemma Berge formulerade, att spänningen mellan professionell sakkunskap och politisk rationalitet inte kan lösas, utan ständigt måste hanteras.¹⁴⁴

¹⁴³ Österblad, *Beredskap – fråga i blickpunkten*, s. 122–123.

¹⁴⁴ Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 181.

4 Avslutning

I de föregående kapitlen har debatten i *TiS* och *KKrVA* under perioden 1980–1983 undersökts kronologiskt. I detta avslutande kapitel besvaras först de operationaliserande frågorna, varefter den övergripande frågeställningen, besvaras i en avslutande analys där resultaten diskuteras i förhållande till det teoretiska ramverket och tidigare forskning. Kapitlet analyserar materialet systematiskt med hjälp av studiens teoretiska ramverk för att besvara studiens frågeställningar och diskutera hur aktörernas argumentation kan förstås med hjälp av säkerhetiseringsteori.

4.1 Besvarande av frågeställningar

Den första operationaliserande frågan, *vilka hot fördes fram och mot vad*, besvaras tydligt i materialet och visar att flera hot identifierades. Det mest framträdande var ubåtshotet och kränkningar av svenskt territorialvatten som aktörerna tolkade som bevis för Sveriges bristande förmåga att hävda sin suveränitet. Därtill lyftes vad aktörerna beskrev som den växande sovjetiska amfibieförmågan¹⁴⁵, det utökade territorialhavets krav på bevakning¹⁴⁶, samt den förändrade strategiska betydelsen av Östersjön som länk mellan supermakternas intressesfärer. Dessa hot kopplades konsekvent till existentiella värden, neutralitetspolitikens trovärdighet, sjöfartens säkerhet och nationens överlevnad. Retoriken följde ett tydligt mönster med hotbeskrivning, bristbeskrivning och resurskrav. Metaforer som att Sverige låg “*i vägen*” och att havet var en “*front*” snarare än en “*gräns*” förstärkte budskapet om akut fara. Den andra operationaliserande frågan rörde *vilka åtgärdsförslag aktörerna förde fram*. Aktörerna förde fram en rad konkreta åtgärdsförslag för att hantera de identifierade hoten. De mest framträdande rörde ubåtsjaktförmågan. Marinchef Rudberg föreslog specifikt tio helikoptrar för ubåtsjakt samt fler robotbåtar utrustade med sonar, till en kostnad av 100–250 miljoner kronor mer per år. Konteramiral Enqvist lyfte fram att de nya robotbåtarna av typ Stockholm borde få ubåtsjaktkapacitet med släphydrofoner och torpeder. Han pekade även på att minröjningsfartygen av typ Landsort hade tekniska förutsättningar för att stödja ubåtsjakt i skärgård. På en mer övergripande nivå argumenterade Rasin för en omfördelning av försvarsanslaget. Han hänvisade till en ”marinplan 90” som

¹⁴⁵ Persson, *Det sovjetiska marinfanteriet*, s. 64–71.

¹⁴⁶ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–63.

klargjorde marinens samlade behov och ifrågasatte fördelningen där marinen fick 13–15 procent medan armén och flygvapnet fick 30–40 procent vardera. Kinnunen påtalade behovet av planering för nya ubåtar för att ersätta Sjöormen-klassen från tidigt 1990-tal. Efter ubåtsincidenterna konkretiserades åtgärdsförslagen ytterligare och tonläget skärptes. Debattinläggen uppfyllde i hög grad kriterierna för säkerhetsdrag enligt Köpenhamnskolans definition. Hotet framställdes som existentiellt och kraftfulla åtgärder efterfrågades med tydliga kostnadsuppskattningar och materieförslag. Den tredje frågan, *hur aktörerna beskrev marinens strategiska roll* besvaras utifrån flera samverkande dimensioner beskrivet av aktörerna i *TiS* och *KKrVA*. Den mest grundläggande var kopplingen till neutralitetspolitiken. Marinchef Per Rudberg hävdade att sjöterritoriet ställde högre krav än land och luftterritoriet eftersom folkrätten medgav “oskadlig genomfart” för främmande örlogsfartyg.¹⁴⁷ Denna juridiska komplexitet innebar att Sverige behövde en trovärdig marin förmåga för att kunna hävda sin neutralitet. Om landet inte kunde kontrollera sina farvatten underminerades hela den säkerhetspolitiska linjen. Den andra dimensionen gällde försvaret mot invasion. Kommendör Bengt Rasin framhöll att uppgiften att “hindra” angriparen få fast fot på svensk mark” i sin inledande fas var en sjö och luftoperativ uppgift för ett havsomflutet land som Sverige.¹⁴⁸ Marinens strategi byggde på ett djupförsvar som började långt ut till sjöss och hårdnade närmare kusten med ubåtar och flyg ytterst, ytattack-förmåga och minor i mellanskiktet, kustartilleri vid stranden.¹⁴⁹ Den tredje dimensionen rörde skyddet av sjöfarten. Kommendörkapten Rolf Öhman påtalade att Sverige var ett av de mest oljeberoende länderna i världen, med cirka 70 procent av energin importerad sjövägen.¹⁵⁰ Trots detta hade, enligt Öhman och Ahrén, försvarsbesluten 1958 och 1977 slagit fast att inga militära medel för skydd av handelssjöfarten skulle anskaffas.¹⁵¹ Kommendör Lennart Ahrén ansåg detta riskabelt och menade att även ett neutralt Sverige behövde förmåga att skydda konvojer i egna farvatten.¹⁵² Argumentet hade dubbel funktion. Å ena sidan legitimerade det marinens krav. De handlade inte bara om marinens egenintresse utan

¹⁴⁷ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 12–13.

¹⁴⁸ Rasin, *Ett händelserikt år*, s. 196.

¹⁴⁹ Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 95–96.

¹⁵⁰ Öhman, *Om oljekriser och totalförsvaret*, s. 118.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 117; Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 92. Aktörerna hänvisar till Prop. 1958:110 och Prop. 1976/77:74.

¹⁵² Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 97.

om hela landets säkerhet. Å andra sidan implicerade det kritik. Om politikerna inte gav resurser, undergrävde de sin egen politik och neutralitetspolitikens trovärdighet enligt aktörerna.

Den övergripande frågeställningen löd, *hur framställdes hotbilden i Östersjön av aktörerna i TiS och KKrVA under perioden 1980–1983*. Undersökningen visar att de marina aktörerna genomförde konsekventa och välformulerade säkerhetsiserande drag under hela perioden. Hotbilden framställdes som existentiell genom en systematisk retorisk strategi som kombinerade tre centrala element, geografisk analys, historiska paralleller och folkrättslig argumentation. Den geografiska analysen placerade konsekvent Sverige i en utsatt position. Marinchef Per Rudberg beskrev hur landet hade hamnat “*i vägen*” för Sovjetunionen när de behövde samordna sina styrkor mellan Kolabaserna och Östersjöflottan.¹⁵³ Den metaforiska meningen som Rudberg använde sig av var inte enbart retorisk utan kunde också kopplas till den geografiska situation som aktörerna beskrev. Östersjöns utlopp och Nordkalotten hade blivit vad aktörerna kallade “heta zoner” där supermakternas intressen kolliderade. Akademiens styresman Gunnar Thyresson sammanfattade denna insikt med formuleringen att Östersjön “*ingalunda är ett fredens hav*” en formulering som medvetet vände sig mot den utbredda föreställningen om havet som en trygg gräns.¹⁵⁴ De historiska parallellerna användes för att förstärka allvaret. Rudberg drog en mörk parallell till det polska rytteriet som 1939 red mot tyska stridsvagnar, det gick illa för dem som inte anpassade sig till ny verklighet. Konteramiral Jan Enqvist genomförde i sitt inträdesanförande 1983 en systematisk genomgång av hur ubåtsjakten hade monterats ned sedan 1958, där varje försvarsbeslut beskrevs som ett steg i en linjeförande nedmontering av en kritisk förmåga.¹⁵⁵ Rasin använde uttrycket “*oförnuftets nedrustning*” för att beskriva utvecklingen efter 1958.¹⁵⁶ Den folkrättsliga argumentationen kopplade samman marin förmåga med neutralitetspolitikens trovärdighet. Rudberg beskrev att sjöterritoriet ställde högre krav än land och luftterritoriet eftersom folkrätten medgav “*oskadlig genomfart*” för främmande örlogsfartyg.¹⁵⁷ För ubåtar gällde dock att de endast fick passera på ytan med flaggan hissad, att passera svenskt vatten under ytan var och är förbjudet enligt internationell

¹⁵³ Rudberg, *Försvar, försvarsindustri, framtid*, s. 81–89.

¹⁵⁴ Thyresson, *Akademierna och 1982 års försvarsbeslut*, s. 249.

¹⁵⁵ Enqvist, *Ubåtsjaktresurser*, s. 85–86.

¹⁵⁶ Rasin, *Ordförandens anförande 1981*, s. 201–204.

¹⁵⁷ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 12–14.

rätt, men, som Rudberg påpekade, var sannolikheten att hitta en ubåt “försvinnande liten”.¹⁵⁸ Detta utgjorde Sveriges akilleshäla i försvaret av sjöterritoriet och underminerade därmed neutralitetspolitikens trovärdighet. Händelserna 1981–1982 tolkades av aktörerna som dramatisk bekräftelse av deras varningar. Att en sovjetisk ubåt, som enligt Thyresson “uppenbarligen bestyckad med kärnvapen”, hade tagit sig in på militärt skyddsområde utanför örlogsbasen i Karlskrona bidrog till ytterligare bevis att hotbilden förändrats.¹⁵⁹ Hårsfjärdsincidenten hösten 1982 visade att kränkningarna var ihållande, inte en engångsföreteelse. Rasin framhöll att när marinen snabbt samlade sina resurser vid Karlskrona blev andra delar av kusten stående utan skydd, något han beskrev som ett konkret bevis på att marinen hade för få fartyg och helikoptrar.¹⁶⁰

4.2 Avslutande analys

Berge har beskrivit hur mellankrigstidens företrädare för den militära professionen lät politiska hänsynstagande inkräkta på professionella värderingar. Ett liknande mönster kan skönjas i det här undersökta materialet. Aktörerna i *TiS* och *KKrVA* formulerade sina hotbedömningar med medvetenhet om den politiska kontexten. Rudbergs konsekventa koppling mellan resurskrav och neutralitetspolitiken kan tolkas som ett uttryck för just den spänning mellan sakkunskap och politisk rationalitet som Berge beskrivit. Förslagen formades inte enbart av professionell bedömning utan även av en förståelse för vad som var politiskt möjligt att argumentera för.¹⁶¹

Berge formulerade begreppet försvarspolitisk rationalitet som en analytisk konstruktion, kravet att regering och riksdag skulle kunna fatta beslut på grundval av medveten prövning av olika alternativ, där experternas uppgift var att redovisa den sakkunskap som var svåråtkomlig för lekmannen.¹⁶² Från denna utgångspunkt är den *halvlyckade säkerhetsisering* som denna studie identifierat särskilt intressant. De marina aktörerna levererade ett beslutsunderlag som i hög grad stämde överens med den hotbild som senare forskning har bekräftat, deras professionella bedömning visade sig vara korrekt. Att de begärda åtgärderna ändå inte genomfördes tyder på att den politiska rationaliteten styrdes av andra kriterier än dem som utgår från

¹⁵⁸ Rudberg, *Marinen i fred och neutralitet*, s. 14–15.

¹⁵⁹ Thyresson, *Akademien och 1982 års försvarsbeslut*, s. 249.

¹⁶⁰ Rasin, *Ordförandens anförande 1981*, s. 201–204.

¹⁶¹ Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 170.

¹⁶² *Ibid.*, s. 185–186.

sakkunskapen. Berge noterade för mellankrigstiden att, ett samhälle som rätt igenom ”politiserar” sitt försvar och som reducerar det till ett inrikespolitiskt problem bland alla andra och frikopplar det från de krav som utgår från de internationella rustningarnas och stormaktspolitikens ovissa värld, kan i slutändan bli oförmöget att självt sörja för sin militära säkerhet.¹⁶³ Frågan om huruvida 1980-talets försvarspolitiska beslutsprocess uppfyllde kravet på försvarspolitisk rationalitet i Berges mening faller utanför denna studies ram, men materialet antyder att aktörerna själva upplevde en klyfta mellan professionellt underbyggda krav och politiskt motiverade beslut. Bynanders studie (2003) av ubåtshotets politiska dynamik kompletterar denna analys genom att belysa just den politiska mottagarsida som denna studie inte kan nå. Där Bynander analyserade hur ubåtshotet konstruerades och förvaltades politiskt visar denna studie hur de militära aktörerna formulerade och drev sin argumentation i de professionella tidskrifterna. När Akademiens styresman Gunnar Thyresson påtalade att "Östersjön ingalunda är ett fredens hav" i november 1981, sammanfattade han vad de marina aktörerna argumenterat för under månader.¹⁶⁴ Ubåten på grund i Gåsefjärden bekräftade varningarna. Ändå förblev marinens budgetandel, enligt aktörernas egen beskrivning oförändrad. Denna studie har undersökt hur aktörernas argumentation kan analyseras och förstås med hjälp av Köpenhamnsskolans säkerhetsiseringsteori. Gustafssons analys överensstämmer i huvuddrag med de samtida bedömningar som framfördes i *TiS* och *KKrVA*, vilket antyder att aktörernas samtida bedömningar låg nära den bild som framträtt i senare forskning.¹⁶⁵ De marina aktörerna identifierade samma hot som Gustafsson senare rekonstruerat med hjälp av ryska källor och intervjuer med avhoppare. Haglunds beskrivning av flottans utveckling under kalla kriget bekräftas av debattens betoning av resursbristerna.¹⁶⁶ Den ubåtsjaktkapacitet som avvecklades genom FB 72 saknade fullgod ersättning när hoten materialiserades. Roths analys av den svenska krigsmaktens beredskap får stöd av de brister som pekades ut i *KKrVA*:s diskussioner om beredskapssystemet.¹⁶⁷ Studien tillför dock en dimension som saknas i tidigare forskning i form av analysen av hur argumentationen byggdes upp och formulerades i realtid. Tidigare forskning har i huvudsak rekonstruerat händelserna i efterhand.

¹⁶³ Berge, *Sakkunskap och politisk rationalitet*, s. 180.

¹⁶⁴ Thyresson, *Akademierna och 1982 års försvarsbeslut*, s. 249.

¹⁶⁵ Gustafsson, *Det sovjetiska hotet mot Sverige*, s. 25–35.

¹⁶⁶ Haglund, *Flottan och det kalla kriget*, s. 78–82.

¹⁶⁷ Roth, *Den svenska Krigsmakten under kalla kriget*, s. 55–56.

Denna studie visar hur de marina aktörerna redan före de dramatiska incidenterna hade identifierat brister.

De marina aktörerna genomförde under hela perioden 1980–1983 en systematisk retorisk strategi som kombinerade geografisk analys, historiska paralleller och folkrättslig argumentation. Aktörerna identifierade ubåtshotet, den växande sovjetiska amfibieförmågan,¹⁶⁸ det utökade territorialhavets bevakningskrav,¹⁶⁹ samt Östersjöns förändrade strategiska betydelse som länk mellan supermakternas intressesfärer. Dessa hot kopplades konsekvent till existentiella värden, neutralitetspolitikens trovärdighet, sjöfartens säkerhet och ytterst nationens överlevnad.¹⁷⁰ U-137 och Hårsfjärden tolkades av aktörerna som en dramatisk bekräftelse av deras varningar. Trots detta beskrev aktörerna att argumentationens genomslag enligt deras uppfattning förblev begränsat. Materialet visar att de säkerhetiserande dragen ökade från 1980 till 1982 i takt med de dramatiska händelserna, för att sedan minska 1983, en utveckling som kan tolkas som en övergång från akut krisargumentation till en mer analytisk reflektion.

Studien introducerar begreppet *halvlyckad säkerhetisering* för att beskriva detta mellanläge mellan framgång och misslyckande som inte uppmärksammas tillräckligt i tidigare forskning.¹⁷¹ Begreppet beskriver, utifrån aktörernas perspektiv, fall där: (1) aktörerna uppfattar att hotbeskrivningen har accepterats, (2) hotet erkänns som verkligt och allvarligt, men (3) de efterfrågade åtgärderna enligt aktörernas beskrivning ändå uteblir. Att oberoende verifiera dessa kriterier, om hotbilden faktiskt accepterades av de politiska beslutsfattarna kräver kompletterande material från mottagarsidan och genomförs inte i studien. För forskningen pekar resultaten på behovet av fler studier av misslyckade eller halvlyckade säkerhetiseringsförsök. Framgångsrika säkerhetiseringar är välstuderade, misslyckandenas mekanismer förblir underbelysta. För den samtida försvarsdebatten påminner studien om att acceptans av en hotbild inte automatiskt leder till de åtgärder som förespråkas. Studien har begränsningar som bör beaktas. Den politiska mottagarsidans perspektiv

¹⁶⁸ Persson, *Det sovjetiska marininfanteriet*, s. 64–71.

¹⁶⁹ Rudberg, *Försvaret, marinen, samhället*, s. 54–63.

¹⁷⁰ Ahrén, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, s. 95–96.

¹⁷¹ McDonald, *Securitization and the Construction of Security*, s. 564–566.

faller utanför analysen, liksom en systematisk jämförelse med övriga försvarsgrenars argumentation. Framtida forskning kunde med fördel inkludera riksdagsdebatter och försvarsutskottets protokoll för att belysa hur marinens argument mottogs och bemöttes. Aktörernas argumentation illustrerar att de marina debattörerna inte bara formulerade hotbilder utan också aktivt reflekterade över varför deras argumentation enligt deras egen uppfattning inte fick avsett genomslag. Studiens teoretiska bidrag ligger i att synliggöra detta mellanläge och föreslå halvlyckad säkerhetisering som ett analytiskt begrepp, vars giltighet dock kräver prövning med kompletterande material. De hinder och förklaringsfaktorer som framträder i materialet är härledda från aktörernas egen beskrivning av de svårigheter de mötte, snarare än från en oberoende undersökning av den politiska beslutsprocessen. Studien kan därmed visa hur aktörerna uppfattade sin situation men inte fastställa vilka faktorer som faktiskt avgjorde utfallet.

5 *Epilog*

5.1 **Samtidsrelevans**

Studien behandlar en period med påfallande paralleller till nutiden. Östersjöns strategiska läge har åter ökat efter Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina 2022, och Sveriges Nato-medlemskap 2024 har förändrat det säkerhetspolitiska läget fundamentalt. Utan att dra för långtgående paralleller kan två lärdomar formuleras.

- För det första visar studien att det tar lång tid att skifta kurs och inriktning för Försvarsmakten. Rasins observation från 1982 ”en opinion växer snabbt men det tar tid att skaffa resurser” har inte förlorat sin aktualitet.¹⁷²
- För det andra belyser studien spänningen mellan säkerhetspolitisk retorik och praktisk resurstilldelning. Liknande mönster kan observeras i dagens debatt, där det råder bred politisk enighet om att säkerhetsläget har försämrats, men där frågan om hur resurser ska fördelas mellan försvarsgrenar och förmågor förblir omtvistad.

¹⁷² Rasin, *Ett händelserikt år*, s. 196.

En prövning av dagens försvarsdebatt och förekomsten av begreppet halvlyckad säkerhetseringens och dess relevans hade varit genomförbar. Översätts den retoriska acceptansen av hotbilden i tillräckliga resurser, eller ser vi mönster som liknar det aktörerna på 1980-talet beskrev, där retorisk acceptans av hotbilden enligt deras uppfattning inte omsattes i motsvarande resurstilldelning.

5.2 Vidare forskning

Studiens resultat öppnar för flera fruktbara forskningsvägar som kan fördjupa förståelsen av varför säkerhetseringsförsök lyckas eller misslyckas.

Studien har belyst den militära debattens argumentation men saknar den politiska mottagarsidans röst. Riksdagsdebatter, försvarsutskottets protokoll och regeringens interna diskussioner kunde visa hur politiker reagerade på de marina aktörernas argument, vilka motargument som framfördes, och hur avvägningar gjordes mellan konkurrerande resurskrav.

Ett annat forskningsfält hade varit att studera den institutionella trögheten. Säkerhetseringsteori förklarar hur hotbilder skapas. Men den förklarar inte varför institutioner är så svåra att förändra. Här skulle eventuellt en teori om institutionell tröghet kunna prövas.

Douglass North teori om *increasing returns* hade också varit en möjlig väg att forska vidare. North har beskrivit hur byråkratiska och politiska system blir självförstärkande. *Increasing returns* innebär, ökande avkastning. Ju längre ett system funnits, desto mer kostar det att ändra det. Den som vill förändra möter motstånd från alla som anpassat sig.¹⁷³ North kallar detta en institutionell matris. De olika delarna hänger ihop i en väv. Att ändra en del kräver att det ändras flera andra. Kostnaderna blir snabbt höga och resultatet blir att de flesta väljer att följa det etablerade spåret.

En nordisk jämförelse för att pröva om neutralitetspolitiken skapade särskilda förutsättningar, givet att liknande ubåtsincidenter inträffade i danska farvatten och att olika institutionella strukturer kunde ha lett till skilda utfall.

¹⁷³ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 95.

En liknande studie med ett fokus på armén och flygvapnet hade gett ytterligare ljus på säkerhetsiseringen och hur de förhöll sig till egna utmaningar rörande resurstilldelning och prioriteringar.

Intervjuer med överlevande aktörer hade kunnat komplettera källmaterialet. Flera av de aktörer som framträder i debatten levde fortfarande när denna studie påbörjades. Intervjuer hade kunnat ge insikt i intentioner och överväganden bakom de publicerade texterna. Fanns det en medveten strategi för att påverka försvarsbeslutet? Hur uppfattade aktörerna själva att deras argument mottogs?

Slutligen kunde en kvantitativ longitudinell innehållsanalys av *TiS* och *KKrVA* under perioden 1965–1990 pröva begreppet halvlyckad säkerhetsiseringens tillämpbarhet på andra perioder och sakfrågor i svensk militärhistoria.

6 Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Tidskrift i Sjöväsendet 1980

Hallin, Gunnar, *Gemensam helikopterorganisation – rationalisering med förhinder?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 87–98. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Kinnunen, Pertti, *Svenska ubåtar i framtiden*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 3 1980, s. 107–118. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Lundvall, Bengt, *Ordförandens anförande vid nedläggandet av ämbetet den 17 nov 1980*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1980, s. 163. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Persson, Lars-G, *Det sovjetiska marininfanteriet*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 64–71. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Rudberg, Per, *Försvaret, marinen, samhället* (tal vid KÖMS sammanträde, Stockholm 14 februari 1980), *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1980, s. 54–63. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Ruge, Friedrich, *Viceamiral Friedrich Ruges memoarer*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1980, s. 192–193. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Öhman, Rolf, *Om oljekriser och totalförsvaret*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 3 1980, s. 117–127. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Tidskrift i Sjöväsendet 1981

Rasin, Bengt, *Ordförandens anförande vid nedläggandet av ämbetet den 16 november 1981*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1981, s. 200–204. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Rudberg, Per, *Försvaret, försvarsindustri, framtid* (tal vid KÖMS sammanträde, Stockholm 17 februari 1981), *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 2 1981, s. 81–89. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Tidskrift i Sjöväsendet 1982

Rasin, Bengt, *Ett händelserikt år* (Ordförandens anförande, 15 november 1982), *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1982, s. 196–198. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Rudberg, Per, *Marinen i fred och neutralitet – fyller vi folkrättens krav?* (tal vid KÖMS sammanträde, Stockholm 16 februari 1982), *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1982, s. 11–18. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Wachtmeister, Hans, *Säkerhetspolitiska konsekvenser av den nya havsrätten*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1982, s. 23–30. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Tidskrift i Sjöväsendet 1983

Rudberg, Per, *Marinens personal inför 1990-talet*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1983, s. 7–15. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Schuback, Bengt, *Får vi larm i tid?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1983, s. 231–240. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Sobéus, Urban, *Beredskapssystem –85*, *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 4 1983, s. 251–260. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Thomasson, Lars, *Svensk ubåtsjakt – har den någon framtid?* *Tidskrift i Sjöväsendet*, N:r 1 1983, s. 34–45. [Tidskriftsarkiv – Kungl. Örlogsmannasällskapet](#) (Hämtad den 26 november 2025).

Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift (KKrVA)

1980

Ahrén, Lennart, *Svensk sjöstrategisk utveckling*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1980, s. 89–102.

Stefansson, Bror, *Försvarsmakten vid låga konfliktnivåer – några reflektioner*, *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1980, s. 119–125.

1981

Bjärnlid, Holger, *Försvarsdebatt och försvarsfråga 1980 – några iakttagelser och frågor* (inträdesanförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1981, s. 1–15.

Thyresson, Gunnar, *Akademien och 1982 års försvarsbeslut* (styresmannens anförande, högtidsdag 12 november 1981), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1981, s. 249–255.

1982

Hugemark, Bo, *Nato:s sjökontroll* (inträdesanförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 31–43.

Jervas, Gunnar, *Kampen om strategiska optioner* (inträdesanförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 141–155.

Leifland, Leif, *U 137, U 238 och fredens hav* (anförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1982, s. 81–90.

1983

Enqvist, Jan, *Ubåtsjaktresurser* (inträdesanförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1983, s. 83–88.

Österblad, Ivan, *Beredskap – fråga i blickpunkten* (inträdesanförande), *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1983, s. 115–125.

2002

Widén, Jerker, recension av Ola Tunander, *Hårsfjärden*, i *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, 1:2002, s. 105–110.

Offentligt tryck

Försvarsmakten, *Doktrin för gemensamma operationer*, Stockholm: Försvarsmakten, 2020.

Prop. 1958:110, *Kungl. Maj:ts proposition nr 110 år 1958 angående riktlinjer för försvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1958).

Prop. 1972:75, *Kungl. Maj:ts proposition angående försvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1972).

Prop. 1976/77:74, *Om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1977).

Prop. 1978/79:27, *Om utvidgning av Sveriges sjöterritorium* (Försvarsbeslut 1978).

Prop. 1981/82:102, *Om säkerhets- och försvarspolitikerna samt totalförsvarets fortsatta utveckling* (Försvarsbeslut 1982).

SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet: Ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik*.

SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981–1994: Rapport från Ubåtskommissionen*.

SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan* (Ekéuskommissionen), Stockholm 2001.

Ljung, Lennart, *Överbefälhavare Lennart Ljungs tjänsteböcker 1978–1983*, utg.

Evabritta Wallberg, *Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 31*, Stockholm 2010.

Litteratur och övriga referenser

FOKK-serien (Försvaret och det kalla kriget)

Fältström, Herman (red.), *Rätt sort kom för sent och var för få*, FOKK nr 5, Stockholm: Försvarshögskolan, 2006.

Fältström, Herman (red.), *Ubåtsoperationer och kränkningar under det kalla kriget*, FOKK nr 15, Stockholm: Försvarshögskolan, 2008.

Gustafsson, Bengt, *Det sovjetiska hotet mot Sverige under det kalla kriget*, FOKK nr 12, Stockholm: Försvarshögskolan, 2007.

Haglund, Magnus, *Flottan och det kalla kriget*, FOKK nr 21, Stockholm: Försvarshögskolan, 2008.

Hugemark, Bo (red.), *Blixt från hotfull himmel*, FOKK nr 16, Stockholm: Försvarshögskolan, 2007.

Roth, Thomas, *Den svenska Krigsmakten under kalla kriget: Krigsplanläggning, förband och beredskap*, FOKK nr 48, Stockholm: Försvarshögskolan, 2013.

Övrig litteratur

- Balzacq, Thierry, *The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context*, *European Journal of International Relations*, vol. 11, nr 2, 2005.
- Berge, Anders, *Sakkunskap och politisk rationalitet: Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918–1939*, diss., Stockholm Studies in History 37, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1987.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 4:e uppl., Lund: Studentlitteratur, 2018.
- Buzan, Barry, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2nd ed., Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole & de Wilde, Jaap, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder: Lynne Rienner, 1998.
- Bynander, Fredrik, *The Rise and Fall of the Submarine Threat: Threat Politics and Submarine Intrusions in Sweden 1980–2002*, diss., Uppsala universitet, 2003.
- DIIS (Dansk Institut for Internationale Studier), *Danmark under den kolde krig: Den sikkerhedspolitiske situation 1945–1991*, Bind 1–4, Köpenhamn: DIIS, 2005.
- Eriksson, Fredrik, Ericson Wolke, Lars, Åselius, Gunnar, *Från Savolaxbrigaden till Särskilda skyddsgruppen: svenska specialoperationer och specialförband från medeltid till 1995*. Stockholm: Nordic Academic Press, 2019.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Towns, Ann E. & Wängnerud, Lena, *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 5:e uppl., Stockholm: Wolters Kluwer, 2017.
- Janis, Irving L., *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*, 2. uppl., Boston: Houghton Mifflin, 1982.
- Kungliga Krigsvetenskapsakademien & Ingenjörsvetenskapsakademien, *Teknik, industri och försvar inför 90-talet*, Stockholm, 1981.
- McDonald, Matt, *Securitization and the Construction of Security*, *European Journal of International Relations*, vol. 14, nr 4, 2008.
- North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Tunander, Ola, *Hårsfjärden: det hemliga ubåtskriget mot Sverige*, Stockholm: Norstedt, 2001.
- Tunander, Ola, *Spelet under ytan: teknisk bevisning i nationalitetsfrågan för ubåtsoperationen mot Sverige*, Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2007.
- Wedin, Lars, *Rebeller och banditer: Om gerillakrig och irreguljär krigföring*, Stockholm: Medströms förlag, 2013.

Elektroniska källor

DIIS, *Danmark under den kolde krig*, Bind 2: [KKBind2.pdf](#)

SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet*: [Att möta ubåtshotet | lagen.nu](#)

SOU 1995:135, *Ubåtsfrågan 1981–1994*: [Ubåtsfrågan 1981–1994 : rapport från Ubåtskommissionen | lagen.nu](#)

SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan*: [Perspektiv på Ubåtsfrågan – Regeringen.se](#)

Försvarsbeslut 1958 (Prop. 1958:110): [Kungl. Maj:ts proposition nr 110 år 1958 \(Proposition 1958:110 – a\) | Sveriges riksdag](#)

Försvarsbeslut 1972 (Prop. 1972:75): [Kungl. Maj:ts proposition angående försvarets fortsatta inriktning m.m. \(Proposition 1972:75\) | Sveriges riksdag](#)

Försvarsbeslut 1977 (Prop. 1976/77:74): [om inriktningen av säkerhetspolitiken och totalförsvarets fortsatta utveckling. \(Proposition 1976/77:74\) | Sveriges riksdag](#)

Försvarsbeslut 1978 (Prop. 1978/79:27): [om utvidgning av Sveriges sjöterritorium \(Proposition 1978/79:27\) | Sveriges riksdag](#)

Försvarsbeslut 1982 (Prop. 1981/82:102): [om säkerhets- och försvarspolitiken samt totalförsvarets fortsatta utveckling \(Proposition 1981/82:102\) | Sveriges riksdag](#)